

Türkiye Büyük Millet Meclisi
I. Yasama Dönemi (1920-1923) ve Dış Politika,
Dış Politikanın Parlamenter Denetimi ile
TBMM'nin Dış İlişkileri

*Ersin Aydın**

Özet

23 Nisan 1920'de Ankara'da olağanüstü şartlarda kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) birinci amacı, İtilaf Devletleri'nin işgali altında olan vatan topraklarını Misak-ı Milli sınırları çerçevesinde siyasi, mali ve ekonomik bağımsızlığa kavuşturmaktır. İç ve dış politikanın birbirinden ayırlamayacağı bir dönem olan 1920-1923 döneminin tek amacı bağımsızlık mücadelesi vermektir. Bir yandan işgalci İtilaf Devletleri'ne karşı mücadele verilirken diğer taraftan içerden gelen tehlikelere ve İstanbul Hükümeti'ne karşı çetin bir mücadele verilmiştir. Milli Mücadele dönemi olarak adlandırılan bu dönemde bağımsızlık adına çeşitli başarılar elde edilmiş ve bağımsız bir devlet olma yolunda büyük mesafeler kat edilmiştir. Bu çalışmada TBMM'nin var olma mücadelesi ele alınmış, yapılan anlaşmalar detaylı olarak incelenmiş ve Dış Politika ile Dış Politikanın Parlamenter Denetimi konuları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: TBMM, TBMM'nin Dış İlişkileri, dış politika, uluslararası anlaşmalar.

I. Legislative Term of Grand National Assambly of Turkey (1920-1923) and Foreign Policy: Parliamentary Scrunity Over Foreign Policy And Foreign Relations of Gnat

Abstract

Founded in exceptional circumstances in Ankara on 23 April 1920, the first purpose of the Grand National Assembly of Turkey was to, within the framework of the National Pact, gain political, financial and economic independence

* Yasama Uzmanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İlişkiler ve Protokol Başkanlığı, ersinaydin@tbmm.gov.tr.

of homeland, which was under the invasion of Allied States. The sole purpose of the 1920-1923 era, a period during which domestic and foreign policy could not be separated from each other, is to struggle for independence. On one hand a fight against invading Allied States was carried out, on the other hand there was a hard struggle against internal threats and the Istanbul Government. During this period, also known as the National Struggle period, various achievements were obtained toward the goal of independence; remarkable progress was made to found a sovereign and independent state. In this study, GNAT's struggle of existence is discussed, agreements made for this cause are examined in detail and the subjects of Foreign Policy and the Parliamentary Oversight of Foreign Policy are investigated.

Keywords: Grand National Assambly of Turkey, Foreign relations of GNAT, foreign policy, international agreements.

1. Giriş

Türkiye halkının istiklal mücadelesi verdiği bu dönem hem siyasi hem de askeri anlamda sıkıntılı bir dönemdir. İtilaf Devletleri ile mücadelenin yanında içerideki karışıklıklarla ve Milli Mücadele karşıtları ile yapılan mücadele söz konusuydu. İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi ve akabinde Sevr Antlaşması'nı İstanbul Hükümeti'ne kabul ettirdikten sonra Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. Buna karşılık Misak-ı Milli Kararları ile ilk olarak milli ve bölünmez bir vatanın sınırları çizilmiş, Milli Mücadele'nin ruhu oluşturulmuş, Türk Dış Politikasının amaçları belirlenmiştir. Bu bağlamda, Misak-ı Milli Kararları Türk Dış Politikasının temelini oluşturmuştur. Bu politika hedeflerini gerçekleştirmek için 25 Nisan 1920'de TBMM'de sekiz kişiden oluşan geçici bir hükümet kurulmuştur. 1920-1923 yıllarını kapsayan Milli Mücadele döneminde kurulan hükümetler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo: 1920-1923 Yıllarında Hükümetlerin Listesi

Devlet Başkanları	Hükümetler	Dışişleri Bakanları
TBMM Reisi Mustafa Kemal (24 Nisan 1920- 29 Ekim 1923)	Muvakkat Encümeni Reisi: M. Kemal Paşa (25 Nisan 1920-02 Mayıs 1920)	Bekir Sami Bey (25 Nisan 1920- 12 Mayıs 1921)
	I. İcra Vekilleri Heyeti Başvekili: Mustafa Fevzi Paşa (03 Mayıs 1920-23 Ocak 1921)	
	II. İcra Vekilleri Heyeti Başvekili: M. Fevzi Paşa (24 Ocak 1921-18 Mayıs 1921)	
	III. İcra Vekilleri Heyeti Başvekili: M. Fevzi Paşa (19 Mayıs 1921-09 Temmuz 1922)	Yusuf Kemal Bey (16 Mayıs 1921- 25 Ekim 1922)
	IV. İcra Vekilleri Heyeti Başvekili: Hüseyin Rauf Bey (12 Temmuz 1922-04 Ağustos 1923)	
	V. İcra Vekilleri Heyeti Başvekili: Ali Fethi Bey (14 Ağustos 1923-29 Ekim 1923)	
		Mustafa İsmet Paşa (26 Ekim 1922- 22 Kasım 1924)

Yukarıdaki tablodan da görüleceği gibi TBMM'nin dış ilişkiler faaliyetlerini yürütmek üzere 3 Mayıs 1920 tarihinde yapılan ilk Hariciye Vekilliği seçimini 137 milletvekilinden 121'inin oyunu alan Bekir Sami Bey kazanmış¹

¹ TBMM Zabıt Ceridesi I. Yasama Dönemi, 1. Cilt, XX. Birleşim, 03.05.1336, s. 198; Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare, İletişim Yayınları, s. 130.

ve bu görevi 12 Mayıs 1921'e kadar yürütmüştür. TBMM ve Mustafa Kemal Paşa'ya Londra Konferansı'nda yürüttüğü siyaset sebebi ile ters düşen Bekir Sami Bey dönüşünde istifa etmiş, yerine gelen Yusuf Kemal Bey (Kastamonu) 197 oydan 174'ünü alarak TBMM Hükümeti'nin ikinci Hariciye Vekili olmuş² ve bu görevi 25 Ekim 1922 tarihine kadar devam ettirmiştir. Lozan Barış Müzakerelerine kimin gideceği tartışmaları devam ederken Yusuf Kemal Bey istifa etmiş, 26 Ekim 1922 tarihli Hariciye Vekilliği seçiminde İsmet Bey (Edirne) seçime katılan 174 üyeden 155'inin oyunu alarak TBMM Hükümeti'nin üçüncü Hariciye Vekili olmuş³ ve bu görevi 22 Kasım 1924 tarihine kadar devam ettirmiştir.

Bu çalışmada TBMM I. Yasama Döneminin (23.04.1920-10.08.1923) dış politika konularına değinilecektir. I. Yasama Dönemi'nin genel yapısı ele alındıktan sonra özellikle TBMM'nin dış ilişkiler faaliyetleri ve yaptığı uluslararası anlaşmalar incelenecektir. Ayrıca dış politikanın parlamenter denetimi hususu da incelenmeye çalışılacaktır.

2. Uluslararası Ortam

İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ne her ne kadar Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmişlerse de Kurtuluş Savaşı'ndan önce Anadolu'yu daha fazla baskı altına alacak güçleri kalmamış ve kendi içlerinde problemler baş göstermeye başlamıştır. İtilaf Devletleri'nin başı olan İngiltere; Hindistan, Mısır ve İrlanda gibi ülkelerde bağımsızlık hareketlerinin baş göstermesi ile sıkıntılar yaşamıştır. Aynı zamanda Orta Doğu'nun paylaşımı ile ilgili olarak müttefiklerine verdiği sözler nedeniyle zor durumda kalan İngiltere, bunların yanında içerideki işçi hareketleriyle de mücadele etmiştir. Yunanistan'ın kendi başına hareket etmesinden dolayı İngiltere Başbakanı Lloyd George ile Dışişleri Bakanı George Curzon ve Savaş Bakanı Winston Churchill arasında önemli düşünce ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Churchill diğerlerinden farklı olarak Türkiye'nin Doğu'dan gelebilecek tehlikelere karşı tampon görevi göreceğini düşünüyordu. Fransa hem komünist hem de Katolik eğilimli sendikaların eylemleriyle ve genel grevlerle, İtalya ise iktidarı ele geçirecek olan Faşistlerle mücadele halindeydi.

İtilaf Devletleri içişlerinde problemler yaşarken aynı zamanda kendi aralarında da ihtilaflar yaşıyorlardı. İngiltere; İtalya ve Fransa'ya verdiği sözleri tutmayarak bu iki ülkenin kendisinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. İngiltere'nin İzmir'e, İtalya'nın yerine Yunanlıları çıkarmasıyla birlikte İtalya, İn-

² Rıdvan Akın, a.g.e., s. 131.

³ A.k., s. 131.

gilitere'ye danışmadan tek taraflı aldığı karar ile Adriyatik'te ve Antalya'da hareket etmeye başlamıştır. Fransa ise kendisine söz verilen Musul ve Antep'in İngilizler tarafından işgal edilmesine tepki olarak TBMM Hükümeti ile yakınlaşmaya başlamıştır. Nihayetinde Fransa ve İtalya, Ankara Hükümeti'ne karşı İngiltere'yi yalnız bırakmıştır. İngiltere'nin destekleri doğrultusunda Anadolu'da ilerlemeye çalışan Yunanistan da yalnız kalmaya başlamıştır. Batı Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Doğu'da ise Sovyet Devrimi gerçekleşmiş ve Batı'nın hiçbir şekilde hesaba katmadığı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) siyasi sahnede yerini almıştır. SSCB, Batı'ya karşı Ankara Hükümeti'ne yakınlaşmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Orta Doğu'daki petroler uğruna Fransa'yı dahi devre dışı bırakmak isteyen İngiltere, ileriye dönük planlarında Türkiye'yi rahatsız edecek birçok adım atacaktır. İngiltere'nin bu uğurda Irak Kralı I. Faysal ile imzaladığı Manda Anlaşması'nı (10 Ekim 1922) Mudanya Mütarekesi ile (11 Ekim 1922) rastlantı olarak saymak güçtür.⁴ Uluslararası arenada yaşanan gelişmeler Türkiye için hayati öneme sahip olmakla birlikte TBMM'nin dış politikasını şekillendirmekte ve sorunlar karşısında atılacak adımları doğrudan etkilemektedir.

3. Türkiye'nin Dış Politikası ve Sorunlar

Türk Milleti, topraklarının işgal altında olduğu ve bağımsızlık mücadelesinin verildiği bu dönemde hem askeri hem siyasi, hem de ekonomik olarak problemler yaşamaktadır. Ülkenin var olma mücadelesi verdiği bir dönem olması münasebetiyle dış politikanın tek amacı bağımsız bir ülke olmak olmuştur. Bir taraftan İtilaf Devletleri'ne karşı bağımsızlık mücadelesi verilirken diğer taraftan içeriden gelen yıkıcı faaliyetlere ve İstanbul Hükümetine karşı mücadele ediliyordu. Mondros Ateşkes Anlaşması ve akabinde Sevr Barış Antlaşması'nın hükümlerini imzalatan İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını çoktan işgal etmeye başlamışlardı. Buna karşılık daha önce temelleri Erzurum ve Sivas Kongrelerinde atılan ve kapatılmadan önceki son Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilen Misak-ı Milli Kararları, yapılan işgallere karşı dayanak noktası ve Milli Mücadele ruhuna ilham kaynağı olmuştur. Misak-ı Milli Kararları, İtilaf Devletleri ile yapılan savaşlarda ve anlaşmalarda hem Milli Mücadele yıllarında hem de daha sonraki yıllarda Türkiye'nin iç ve dış siyasetini belirleyen unsur olmuş ve özellikle Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde Türk Dış Politikasının genel çerçevesini oluşturmuştur. Ayrıca olağanüstü bir dönem olması, Türkiye'nin iç ve dış politikasının iç içe girmiş olması münasebe-

⁴ Baskın Oran, Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaş'ından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt-1, 1919-1980, İstanbul, 2001, s. 101.

tiyle bu dönemi bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Türkiye'nin dış politikasını yürütmekle görevli hükümetin TBMM içinden çıkmış olması, TBMM ve dış politikayı birlikte inceleme ihtiyacını doğurmuştur.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Dış Politika

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı ile birlikte kendi sonunu hazırlamıştır. İmparatorluğun savaş sonunda dağılacakını düşünen işgalci devletler, Osmanlı topraklarından kendilerine düşecek payın peşine düşmüşler ve savaşın ilk evrelerinden itibaren aralarında bir takım gizli anlaşmalar yapmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta beyan ettiği üzere Samsun'da memleketin durumunu şöyle değerlendirmektedir.

“1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaş'ın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir durumda. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar. Hükümet aciz, haysiyetsiz ve korkak... Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta. İtilaf Devletleri, birer bahane ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da, Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap (Gaziantep) İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askeri birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. 15 Mayıs 1919'da, İtilaf Devletleri'nin uygun bulması ile Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor. İstanbul Rum Patrikhane'sinde kurulan Mavri Mira Heyeti illerde çeteler kurmak ve idare etmek, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla meşgul.”⁵

Mustafa Kemal Paşa ülkenin ve işgalci devletlerin durumunu zabıtlardan da görüleceği üzere şu sözlerle ifade etmiştir:

“Efendiler, celsei umumiyenin inikat etmediği son üç gün zarfında cereyan eden bazı muamelat ve hususata dair Heyeti Aliyenize arzı malumat edeceğim. Malumu âlileridir ki, iki müstebit kuvvetin, iki imhakar kuvvetin tahtı tazyikinde müteessir ve müteellim olmakta idi. O kuvvetlerden birisi; doğrudan doğruya memleket ve milleti idare etmek iddiasında bulunan müstebitler, ikincisi; bütün bir emperyalist ve kapitalist alemidir. Asırlarca bu iki kuvvetin tahtı tazyikinde kalmış olan millet bittabi gayet zebun bir hâldedir. Fakat efendiler, tazyikatın neticesinde büyük intibahlar hâsıl oldu. İşte bizim milletimizde de o intibahı hakiki hâsıl olmuştur ve biz böyle bir devre-i intibahın içinde bulunuyoruz. Filhakika bir buçuk sene evvel, bir sene evvel millet aynı zamanda bu iki kuvvete karşı isyan etmiş ve mücadeleye başlamıştır. Emperyalist kuv-

⁵ Kemal Atatürk, Nutuk 1919 – 1927, (Hazırlayan Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 1-2.

vetler milletimizi hukuk ve haysiyet ve istiklalden mahrum ve bunları gayri müdrük bir hayvan sürüsü telakki ettiği için böyle bir sürünün elinde namütehazaini tabiyeye malik, kıymetli ve vasi bir memleketin bırakılmasını tabi caiz göremezdi. Onların telakkisine göre bu memleketi parçalamak ve bu memleketteki insanları tahtı esaretlerine almak lazım idi. Böyle bir emel, böyle bir gaye takip ediyorlardı ve Harbi Umumi'nin neticesiyle hâsıl olan fırsatları istifade ederek mütareke ile milletin ve ordunun elinden silahlarını da aldıktan sonra fiiliyata girişmişlerdir. Bir tarafta dâhilde bulunan gafil veya hain kuvvetler, memleket ve milleti adeta bu hariç kuvvetler gibi, bu hariç nazarlara gibi telakki ediyorlardı. Binaenaleyh onların dahi mesaisi, en hain düşmanların mesaisi mahiyetinde tecelliyatını göstermiştir. İşte bundan bir sene evvelki vaziyetimiz böyle bir şekil ve renk ve manzara gösteriyordu. Hâlbuki efendiler milletimiz hiçbir vakitte düşmanlarımızın telakki ettiği hukukuna ve istiklaline yabancı değildir. Bilakis büyük bir aşk ile ve rabıtai aşkiye rabıtai vicdaniye ile istiklal ve haysiyetine merbuttur ve yine milletimiz dâhildeki cahil ve gafillerin ve hainlerin telakki ve ifade etmek istedikleri mahiyette değildir. İşte bir seneden beri vuku bulmakta olan mücadelemiz, mücahedemiz neticesinde millet dâhile karşı, harice karşı ve bütün kainata karşı mevcudiyetinin yüksek mahiyetini bütün delailiyle ispat etmiş bulunuyor. Binaenaleyh mücadeleye başladıktan sekiz, on ay, bir sene sonra bugünkü vaziyetimiz hâsıl olmuş bulunuyor. Bugünkü vaziyetimizi ifade etmek lazım gelirse; milletin tabi mümessillerinden teşekkül eden Meclis ve onun hükümeti bilaistisna bütün memlekette hâkimdir ve hâkimiyeti muhafaza etmek kuvvet ve kudretine maliktir. Vaziyeti askeriyemiz Şarkta ve Garpta ve bütün düşmanla temasta bulunduğu yerlerde hukuku aliye-i milleti müdafaa edebilecek kabiliyeti fiilen ispat ve izhar etmektedir.”⁶

Memleketin içinde bulunduğu durumu tasvir etmek gerekirse sadece Denizli Milletvekili Necip Bey'in verdiği önergeye bakmanın yeterli olacağı görülecektir. Necip Bey'in verdiği önergede her şeyden evvel vatanın bağımsızlığı için atılması icap eden adımların, konuşulması gereken konuların konuşulması ve vatanın düşman işgalinden kurtulması için öncelikle bu hususun müzakere edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁷

Mustafa Kemal'in konuşmalarından memleket topraklarının işgal altında olduğu ve buna karşılık milli bir mücadelenin yürütüldüğü anlaşılmaktadır. İngilizler önceden tasarlamış oldukları işgal planlarını uygulamaya başlamış ve emellerine ulaşmak için hükümetlere baskı yaparak istediklerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. İkinci olarak posta ve telgraf işletmelerinin krokilerini alarak iletişim ağını ele geçirmiş ve bütün iletişim ağını kontrol altında tutmak istemiştir.⁸ Telgraf işletmelerini ele geçirdikten sonra tren hatlarını kesintiye

⁶ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:7, B.139, 1. Celse, 29.1.1921, s. 410.

⁷ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B.7, 2. Celse, 29.4.1920, s. 147.

⁸ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B.1, 3. Celse, 24.4.1920, s. 28.

uğratarak ulaşımı engellemek ve akabinde Meclisi Mebusan üyelerini tutuklamak arzusunda oldukları Mustafa Kemal tarafından da ifade edilmiştir.⁹ İşgal devletleri tarafından atılan bu adımlar, işgalin başladığının emareleri olmuş ve nihayetinde 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal edilmiştir.

Osmanlı'nın içinde bulunduğu tüm olumsuz şartlara rağmen TBMM 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. TBMM, Anadolu'dan demokratik yollarla seçilmiş 232, Malta'dan gelen 14 ve İtilaf Devletleri tarafından kapatılan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin eski üyelerinden olan 92 milletvekili olmak üzere toplam 337 milletvekilinden meydana gelmiştir.¹⁰ Milletvekilleri, eğitim, kültür ve düşünce farklılıklarına rağmen, ortak bir hedef etrafında Meclis çatısı altında birleşmişlerdir. Bu hedef, Misak-ı Milli Kararları ile belirlenmiş esaslar dahilinde hür ve bağımsız yaşamaktır. Buna istinaden, 25 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin Memlekete Beyannamesi¹¹ ve 9 Mayıs 1920'de TBMM'nin Bütün İslam Alemine Beyannamesi¹² adıyla iki beyanname yayınlanmış, ülkenin içinde bulunduğu durum anlatılmış ve bağımsızlık mücadelesinin verileceği ifade edilmiştir. TBMM dönemin olağanüstü şartlarından dolayı tüm yetkileri kendinde toplamış, yasama, yürütme ve yargı erklerinin tamamını inisiyatifine almıştır. İstanbul Hükümeti'ni yok sayarak onun yapmış olduğu tüm anlaşmaları tanımadığını ve milleti temsile yetkili tek merciinin TBMM olduğunu ilan etmiştir. TBMM'de kabul edilen İstanbul Hükümeti'nin yaptığı anlaşmaların yok sayılmasına dair kanunla bu durum hukuken teyit edilmiş olup tutanaklara şu şekilde yansımıştır:

“MADDE 1. — Mütarekenin akdi tarihi olan 30 teşrinievvel 1334 tarihinden makam hilâfet ve saltanatın işgal tarihi olan 16 Mart 1336 tarihine kadar Dersaadetteki Hükümeti merkeziyemize akdedilip Meclisi Âlinin tasdikine iktiran etmemiş bilûmum celi muahedat, mukavelât, ukudat ve mukarrerat Meclisi Millînin tasdiki şartıyla muteber olabilir. Aynı müddet zarfında akdedilmiş bilcümle hafi muahedat, mukavelât, ukudat ve mukarrerat keenlem yekündür.

MADDE 2. — Merkezi hilâfet ve saltanatın işgali tarihi olan 16 Mart 1336 tarihinden itibaren Dersaadet Hükümeti merkeziyesince akdedilmiş ve edilecek olan hafi ve celi bilûmum muahedat, mukavelât, ukudat ve mukarrerat muteber değildir.”¹³

⁹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B.1, 3. Celse, 24.4.1920, s. 28.

¹⁰ Sabancı Üniversitesi, Birinci Meclis, Editör: Doç. Dr. Cemil Koçak, 1998, s. 5.

¹¹ Hakimiyeti Milliye, 1. Sene, No:25, 28 Nisan 1920; Sabancı Üniversitesi, Birinci Meclis, Editör: Doç. Dr. Cemil Koçak, 1998, s. 47.

¹² Hakimiyeti Milliye, 1. Sene, No:29, 13 Mayıs 1920; Sabancı Üniversitesi, Birinci Meclis, Editör: Doç. Dr. Cemil Koçak, 1998, s. 71.

¹³ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B:11, 2. Celse, 4.5.1920, s. 203.

“Çünkü Meclisi Aliniz hem icra ve hem de teşrii ile muvazzaftır”¹⁴ denilerek 23 Nisan 1920’de kurulan TBMM’nin, hem yürütme hem de yasama işlelerinden sorumlu olduğu ifade edilmiş ve literatürdeki adıyla meclis hükümeti sistemi benimsenmiştir. TBMM, hem yürütmeyi hem de yasamayı elinde bulundurması münasebetiyle kuvvetler birliğinin örneğini teşkil etmiştir. Buna göre TBMM’nin meclis hükümeti sistemini benimsemesiyle beraber oluşturulacak hükümet, Meclis içinden mutlak çoğunlukla seçilecek icra vekillerinden oluşacaktır.¹⁵ TBMM’nin ilk hükümetinde aşağıdaki isimler yer almıştır.¹⁶

1. Meclis Başkanı ve Hükümet Başkanı; Mustafa Kemal, Ankara Milletvekili
2. Şer’iye Vekili; Mustafa Fehmi (Gerçekler), Bursa Milletvekili
3. Müdafaa-i Milliye Vekili; Fevzi Paşa (Çakmak), Kozan Milletvekili
4. Hariciye Vekili; Bekir Sami (Kunduh), Tokat Milletvekili
5. Maliye Vekili; Hakkı Beyiç (Bayiç), Denizli Milletvekili
6. İktisat Vekili; Yusuf Kemal (Tengirşenk), Kastamonu Milletvekili
7. Nafia Vekili; İsmail Fazıl (Cebesoy), Yozgat Milletvekili
8. Adliye Vekili; Celalettin Arif Bey, Erzurum Milletvekili
9. Dâhiliye Vekili; Cami (Baykut), Aydın Milletvekili
10. Erkan’ı Harbiye-i Umumiye Vekili; İsmet (İnönü), Edirne Milletvekili
11. Maarif Vekili; Dr. Rıza Nur, Sinop Milletvekili
12. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili; Dr. Adnan (Adıvar), İstanbul Milletvekili

Görev başına gelen ve TBMM içinden seçilen bu hükümet Anadolu’nun içinde bulunduğu durum dolayısıyla bağımsızlık mücadelesi için elinden gelen bütün gayreti göstermiş, İtilaf Devletleri ve birçok komşu ülke ile uluslararası anlaşmalar imzalamıştır. Aşağıda yer alan başlıkta bağımsızlık mücadelesi için TBMM adına yapılan anlaşmalar ayrıntılı olarak ele alınarak incelenecektir.

5. TBMM’nin Yaptığı Uluslararası Anlaşmalar

TBMM kurulduktan sonra hem ulusal hem de uluslararası arenada haklı davasını duyurmak için, bağımsız ve hür bir devlet olana kadar mücadele edeceğini ilan etmiştir. TBMM’nin kurulmasından kısa bir süre sonra Kazım Karabekir Paşa’dan alınan telgrafta Rusya toprakları üzerinde Volga Nehri’ne yakın bir yerde kurulmuş Türk ve Müslüman bir devletin varlığından bahsedilmektedir. Bu devletin birkaç özelliğine değindikten sonra kurulan bu hükümete tebrik telgrafının gönderilmesi hususunda bir karar alınmış ve aynı zamanda Rusya’ya yeni kurulan bu devleti tanıdığı için de bir teşekkür telgrafı gönderilme-

¹⁴ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B:8, 1. Celse, 1.5.1920, s. 158.

¹⁵ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B:9, 1. Celse, 2.5.1920, s. 185.

¹⁶ Türkçe Blog Portal, <http://www.asaskan.net/2011/01/i-tbmmnin-hukümet-uyeleri-ilk-uyeleri-ve-meslekleri-egitim-durumları-semali.html>, Erişim Tarihi: 03.10.2013.

sine karar verilmiştir.¹⁷ Kazım Karabekir Paşa'dan gelen bir diğer telgrafta Rus Millet Komiserliği'nin yayınlamış olduğu bir genelge vardır. Genelgede, Rusya'nın yapacağı devrimle beraber bütün milletlerin kendi egemenlikleri ile yaşayacakları, kimsenin sömürüsü ve boyunduruğu altında kalmayacakları ve bunun da tüm şarki devletler tarafından desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁸ Gelen telgrafa verilecek cevaptan da anlaşılacağı üzere TBMM başka devletlerin varoluşuna saygı duyduğu gibi kendi varlığına da saygı duyulması için çaba içerisine girmiş ve Rusya'nın bu adımını takdirle karşılamıştır.

5.1. Gümrü Antlaşması (3 Aralık 1920)

Ermeni Devleti'nin Osmanlı toprakları üzerinde hak talep etmesi ve Sevr Antlaşması'na dayanarak doğudaki bazı şehirleri işgal etmesi üzerine Ankara Hükümeti tepkisiz kalmamış ve kendi topraklarında yapılan zulme karşı kendini müdafaa etmiştir. Ankara Hükümeti'nin, kurulduktan sonraki dönemde yegane arzusu Misak-ı Milli Kararlarında belirlenen topraklar üzerinde bağımsız bir Türk Devleti kurmaktır. Bunun en önemli kanıtlarından biri tüm dünyaya genelgeler yayınlarak bunu ispat etmek istemesi, İtilaf Devletleri'ne ve İtilaf Devletleri'nin işgal için izin verdiği ülkelere barış antlaşmalarının Ankara Hükümeti tarafından teklif ediliyor olmasıdır. Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse Ermeni Devleti'nin Kars'a karşı zapt ve istilasının sonrasında Ankara Hükümeti daha önce ilan ettiği sulh kaidesi gereği 8 Kasım 1920'de¹⁹ Ermeni Devleti'ne bir barış sözleşmesi teklif etmiştir. Bu teklif TBMM tarafından Hariciye Vekâleti marifetiyle Fransızca olarak yapılmış ve Kazım Karabekir Paşa'ya tevdi edilmiştir.²⁰ Ermeni Hükümeti'nin, 17 Kasım 1920'de kendisine bildirilmiş olan mütareke şartlarını kabul etmesi üzerine²¹ 22 Kasım 1920'de Ermeni Barış Delegeleri Gümrü'ye gelmişlerdir. 2 Aralık gecesi, on sekiz maddeden meydana gelen Gümrü Antlaşması'nı²² Türkiye Hükümeti adına Doğu Cephesi Komutanı Ferik Kazım Karabekir Paşa, Erzurum Valisi Hamid Bey, Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey;²³ Ermenistan Cumhuriyeti adına ise Eski Başbakan Mösyü Aleksander Hatisiyan, Eski Maliye Bakanı Mösyü Avram Gülhandaniyan, İçişleri Bakan Yardımcısı Mösyü İstpan Gorganiyan²⁴ imzalamışlardır.

¹⁷ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B:6, 3.celse, 28.4.1920, s.126.

¹⁸ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B:14, 1.celse,11.5.1920,s.256.

¹⁹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:6, B:108, 1.celse,4.12.1920, s.200.

²⁰ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:5, B:96, 3.celse, 9.11.1920, s.337.

²¹ Genelkurmay (ATASE) Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, s. 230; Selami Şekerkeran, Türk-Sovyet Sınırı, Ankara, 2008, s. 67.

²² A.k. , s. 67.

²³ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:5 ,B:96, 3.celse, 9.11.1920, s. 339.

²⁴ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C. 1, TTK Yayını, Ankara, 1989, s. 19.

Antlaşma metninin sınırlarla ilgili maddeleri özet olarak şöyledir;²⁵

- Kars ve çevresi Türkiye’ye geri verilecek,
- Aras Nehrinden Çıldır Gölüne kadar uzanan hat Doğu sınırı olarak çizilecek,
- Türk koruyuculuğu altında yerel özerklik verilecek olan İtur ve Nahçıvan illeri kendi kaderlerini kendileri tayin edecek,
- Türk ordusu; Ermeni ordusu anlaşmada sağlanan sayıya indirildiği takdirde Ermeni topraklarını boşaltacaktır.

Gümrü Antlaşması’nın imzalanmasından bir gün sonra Ermenistan Devleti Kızıldoru’nun işgaline uğramasıyla birlikte Erivan’da Sovyet Ermeni Cumhuriyeti kurulmuş ve Antlaşma’nın yürürlüğe girmesi mümkün olmamıştır.

Gümrü Antlaşması’nın; TBMM’nin yaptığı ilk antlaşma olması, daha sonra yapılacak Moskova Antlaşması ile Kars Antlaşması’na zemin hazırlaması, bu zeminin Türkiye’nin güçlü olduğu bir zamanda hazırlanmış olması, hem Sovyet Rusya’nın Türkiye’den hem de Türkiye’nin Sovyet Rusya’dan beklentilerinin olduğu zamana denk gelmesi bakımından Türk tarihinde önemli bir yeri vardır.²⁶

Gümrü Antlaşması, doğudaki hareketin sona ermesine sebep olmuş, Sevr Antlaşması’nın en azından Türkiye tarafından kabul edilmediği ilan edilmiş, Kars’ın ve ona bağlı bulunan Kulp (Tuzluca) kazasının Türkiye topraklarına katılmasını sağlamış, Türkiye sınırları içinde Ermenilerin çoğunlukta bulunduğu hiçbir bölge olmadığını teyidi yapılmış, Erzurum-Bakü demiryolu açılmış ve Türkiye-Sovyetler arasında doğrudan bağlantı bu yolla sağlanarak Türkiye’nin bu devletten yardım alması kolaylaşmıştır.²⁷

5.2. Moskova Antlaşması (16 Mart 1921)

Selami Şekerkıran doktora tezinde o günleri şu şekilde nitelemektedir:

“Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920’de açılmıştı. Fakat yalnızdı. Osmanlı Devletinin I. Dünya Harbinde müttefikleri olan ve harp sonunda yenilen devletlerle Ankara’nın zaten bir ilişkisi olamazdı. Doğuda İran, müstakil bir devlet sayılamazdı. Bir taraftan yabancı müdahaleler, diğer taraftan feodal-klerikal yapısından gelen iç tezatlar arasında varlığı ile yokluğu belli olmayan perişan bir ülkeydi. Eski Rusya ile sınırimıza düşen Güney Kafkasya’da yeni milli hükümetçiler kurulmuş fakat bunlar henüz yerleşmemiş varlıklardı. Bunlardan Azerbaycan ile zaten sınır komşusu değildik. Ermenistan ise, Paris’teki müttefikler komisyonunun sulh hazırlıkları edebiyatında, Anadolu aleyhine suni şekilde şişirilmek istenen karışık bir komşuydu. İşte Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920’de böyle bir yalnızlık içinde işe başladı. Fakat dış dünya ile

²⁵ Selami Şekerkıran, a.g.e., s. 67-68.

²⁶ A.k., s. 70.

²⁷ A. k., s. 70-71.

ilişkiler kurmayı ve bu ilişkilerden kendi hayrına dayanaklar aramayı, ilk el atılacak işlerin başında bildi. O sırada, dış yardım ve dayanaklar düşünülünce, Akla gelen yalnız Rus Şuralar Hükümeti (Sovyetler Birliği), yahut günün en yaygın tabiriyle Bolşevikler idi.”²⁸

Bu durumu gören Mustafa Kemal bir an önce Bolşeviklerle irtibata geçmenin zaruretini hissetmiş ve Kazım Karabekir Paşa'nın görüşünü öğrenmek için ona bir mektup yazmıştır. Mustafa Kemal, Kazım Paşa'dan Bolşeviklerle temas geçmenin önemini vurgulayan cevabi bir mektup almıştır.

Nitekim 23 Nisan'da açılan TBMM, daha Bakanlar Kurulunu bile seçmeden aldığı bir karar ile 26 Nisan 1920'de, Moskova'da Sovyetler Birliği İcra Komiserleri Heyeti'ne bir mektup yazarak “İhtilalci Rusya ile birlikte emperyalizme karşı müşterek mücadele azmini” bildirmiş ve Moskova'ya bir heyet gönderme hakkındaki kararını açıklamıştır.²⁹ Rusya ile karşılıklı mektuplaşmalardan sonra çeşitli görüşmeler yapmak ve Rusya'nın desteğini almak üzere Rusya'ya bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir.

Rusya'da gerçekleşen devrimden sonra Komünist Parti'nin liderliği ele geçirmesi ile beraber atılacak siyasi adımlar değişiklik göstermeye başlamıştır. Ermeni Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasında imzalanan fakat iki ülkenin Meclisleri tarafından hala onaylanmayan anlaşma farklı bir durum almaya başlamıştır. Gürcistan tarafından yapılan çağrıda Ardahan ve Batum'un kendilerine bırakılması istenmiş, fakat Misak-ı Milli Kararlarına göre bu topraklar Türkiye sınırları içinde kalan topraklar olduğundan bunun gerçekleşmesi söz konusu olmamıştır. Komünist Parti'nin iktidara gelmesi atılacak adımların değişmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim Gürcistan ile yapılacak anlaşmanın neticesi Rusya ile ilişkilerin akabinde ayrıntıya kavuşabilecek konulardı. Dışişleri Vekâletinin Rusya'ya yazdığı telgrafında bazı noktalar hususunda bilgi isteniyor ve gelecek bilgiler ışığında Ankara Hükümeti'nin diplomasi alanında atacağı adımların netleşeceği ifade ediliyordu. Buna göre Rusya'ya yöneltilen sorularda kısaca; Ermenistan ile imzalanmış bir anlaşmanın varlığı hatırlatılarak Ermenistan'da teşekkül eden komünist idareye karşı Moskova'nın siyasi tavrının nasıl olacağı, o günlerde savaş eşiğinde olan Rus ve Gürcü askerlerinin durumu açıkken Moskova Hükümeti'nin Gürcistan meselesi hakkında nasıl bir yol izlediği, Batı basınından öğrendiğimiz ve İngiltere Parlamentosu önüne kadar giden Rusya ile İngiltere hükümetleri arasındaki anlaşmanın içeriği hususunda bilgi istenmiş, gelecek bilgiler ışığında Rusya ile dostluğun bozulmaması için adımlar atılacağı ifade edilmiştir.³⁰

²⁸ Selami Şekerirvan, a.g.e., s. 77.

²⁹ A. k, s. 78.

³⁰ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:7, B:128, 2. Celse, 29.1.1921, s. 410-415.

Rusya'dan Ankara Hükümeti'ne gelen cevabi telgrafta şu noktalara değinilmiştir: Her iki tarafın da düşmanı olan emperyalist Avrupalı devletlere karşı atılan adımlarda iki devletin birbirini haberdar etmesinin takdire şayan bir husus olduğu vurgulanmıştır. Ermenistan hakkındaki sualimize cevaben; teşekkül eden hükümetin esasta komünist bir hükümet olmadığı, görünüşte öyle olsa da halkın tamamına yakınının Taşnaklara tevessül ettiği ifade edilmiştir. Rusya, Gürcistan meselesinde ise Kafkasya'nın geleceğini ele alacak bir konferansın yapılmasını ve bu konferansa Rusya, Azerbaycan, Türkiye ve Ermenistan'ın dahil edilmesini arzu etmiştir. Fakat yapılacak bu konferansa Gürcistan'ın dahil edilmek istenmemesi Ankara Hükümeti'ni kuşkuya düşürmüştür. Ankara Hükümeti'nin İngiltere ile ilgili sorusuna karşılık Rusya; kendilerine mağlup bir devletmiş gibi muamele eden ve kendi sömürüsü olan topraklara müdahale etmemesi gerektiğini ifade eden İngiltere'ye karşı cevaben bunun mümkün olmayacağını belirttiklerini ifade etmişlerdir.³¹

Ağustos 1920'de Sovyet Rusya ile yapılan görüşmeler sonucu hazırlanan ancak imzalanmayan Moskova Antlaşması, zaman içinde, Batı devletlerinin Türkiye'nin varlığını tehdit etmekle birlikte Boğazlar üzerinde Rusya'nın güvenliğini de tehlikeye soktuğunun, bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa'nın politikasının daha güvenceli olduğunun bilincine varılması üzerine ve özellikle Güney Kafkasya'daki gelişmeler de dikkate alınarak 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanmıştır.³² Yapılan bu anlaşmayı Hariciye Vekili Muhtar Bey 24.3.1921 tarihinde Meclis kürsüsünden yaptığı beyanatta şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkiye ile Rusya arasında bir ahitname imzalanmıştır ve bu ahitnameyi Türkiye adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İktisat Vekili ve bu Mecliste Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey, Umuru Maarif Vekili ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde Sinob Milletvekili Dr. Rıza Nur Bey ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Sefiri Kebiri ve Ankara Milletvekili Ali Fuat Paşa; Rusya adına ise Rusya Şûraları Federatif ve Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti Umuru Hariciye Ehali Komiseri Yorgi Çiçerin ve Merkez İcra Komitesi Âzasından Celâl Korkmazof imzalamıştır.”³³

On altı madde ve iki devlet arasındaki sınırları belirleyen (A) ve (B) eklerinden oluşan Antlaşma, taraflardan birine yüklenmek istenen barış anlaşması veya devletler arası senedi tanımayı esas olarak kabul ettiklerini; Türkiye tara-

³¹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:7, B:128, 2. Celse, 29.1.1921, s. 410-415.

³² Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-23, TBMM Vakfı, 1994, 1. Cilt, 10. Bölüm, S. 599-600.

³³ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:9, B:11, 2. Celse, 24.3.1921, s. 205-206.

findan tanınmamış, Türkiye'ye ait hiçbir devletler arası senedi Rusya'nın tanımayacağını; "Türkiye" deyimini ile "Misak-ı Milli Kararları"nın içerdiği arazi amaçlandığı; bu anlaşmada belirtilen yerlerde yaşayan halkın isteğine uygun olarak, her cemaatin din ve kültür haklarını koruyacak geniş bir idari özerkliğe sahip olması; Batum Limanı yolu ile Türkiye'ye girip çıkan bütün maddeler ve ticaret eşyasından gümrük resmi alınmaması; Nahcivan'ın Azerbaycan korumasında özerkliği, bu korumanın asla üçüncü bir devlete bırakılmaması; Doğu milletlerinin, bağımsızlık ve özgürlük hakları ve istedikleri hükümet şekli ile yönetilmelerinin kabulü; Türkiye ile Rusya arasında şimdiye kadar imzalanan bütün antlaşma ve sözleşmelerin tarafların karşılıklı yararları ile uyumlu olmadığı gözlenmekle Türkiye ile Rus Hükümeti arasında mevcut yükümlülüklerin ve kapitülasyonların geçersiz olduğu; iki tarafın sınırları içinde hükümet etmek iddiasında bulunan örgütleri tanımadığı ve bunların o yerlerde toplanması ve yerleşmesine izin vermemeyi yüklediği; ayrıca Kafkasya, Sovyet Cumhuriyetlerine karşı, karşılıklı olmak koşulu ile aynı yükümlülükte bulunmayı; ulaştırma ve iki taraf halkının ve eşyasının serbest geçişleri için gerekli önlemleri almayı, her iki taraf halkının aile, veraset ve ehliyet hukuku dışında oturdukları memleket kanunlarına tabi olmaları; her iki devlet vatandaşlarının, oturdukları memlekette "en ziyade müsaadeye nail" muamelesi görmeleri; 1918 yılından önce Rusya toprağı iken Türkiye'ye geçen topraklarda yaşayan halktan isteyenlerin Türkiye'den serbestçe ayrılabilmeleri, mal ve paralarını yanlarında götürebilmeleri; savaş esirlerinin karşılıklı değişimi; konsolosluklar kurularak iki memleket arasındaki ilişki ve bağların güçlendirilmesi; bu anlaşma ile Güney Kafkas Cumhuriyetlerine ait olarak saptanan hususların bu devletlerle Türkiye arasında yapılacak anlaşmada kabul olunması için Rusya'nın gerekli girişimi yapacağını belirtmekte olup, 21 Temmuz 1921'de (141) sayılı Kanunla kabul edilmiş ve onanmıştır.³⁴ Ankara Hükümeti SSCB ile imzaladığı Anlaşma ile hem Doğu sınırını garanti altına almış, hem de Boğazlar konusunda SSCB'yi devreye sokmuştur.³⁵ Mecliste oylamaya sunulan bu antlaşma, 201 kabul, beş çekimser ve bir de ret oyu kullanılarak kanunlaşmıştır.³⁶

5.3. Londra Konferansı (23 Şubat 1921)

TBMM, Sevr Antlaşması'nı hiçbir şekilde kabul etmemiş, İtilaf Devletleri'ni yurttan çıkarmak için harekete geçmiş, Milli Mücadele sırasında güneyde Fransızlara karşı başarı elde etmiş, Türk-Sovyet görüşmelerini başlatmış,

³⁴ I.Dönem Kavanin Mecmuası: S.157: 162, 3.t.Düster, C.2-S.102; Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-23, TBMM Vakfı, 1994, 1. Cilt, 10. Bölüm, S. 600-601.

³⁵ Sabancı Üniversitesi, Birinci Meclis, Editör: Doç. Dr. Cemil Koçak, 1998, s. 195.

³⁶ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:11, B:53, 1. Celse, 21.7.1921, s. 322.

Yunan ilerleyişini durdurmuştur. Bunların üzerine I. İnönü Muharebesi de kazanılınca İtilaf Devletleri Yunanistan ve Türkiye'nin de katıldığı bir konferansın yapılmasına karar vermişlerdir. İtilaf Devletleri Londra'da yapılacak üzere Sevr Antlaşması'nı biraz değiştirip kabul ettirmek için İstanbul Hükümeti'ne çağrıda bulunmuştur. İstanbul Hükümeti'nden Tevfik Paşa tarafından TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf gelmiştir ve bu telgrafta, yapılacak toplantıya hem İstanbul Hükümeti'nden bir delege hem de Ankara Hükümeti'nden bir delegenin katılması istenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafa cevabında, milletin tek temsilcisinin Ankara'da kurulmuş olan TBMM Hükümeti'nin olduğu ve İstanbul Hükümeti'nin hiçbir şekilde meşru ve hukuki bir özellik taşımadığı ve dış ilişkileri ilgilendiren hususlarda İstanbul Hükümeti'nin taraf olamayacağı vurgulanmıştır. Yine Mustafa Kemal konuşmasında Londra'daki toplantıya her iki tarafın da davet edilmiş olmasının sebebinin, İtilaf Devletleri'nin taraflar arasında ihtilaf çıkartarak Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek istemeleri olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal, Tevfik Paşa'ya cevaben yazdığı telgrafında Türk Milleti'nin tek temsilcisinin TBMM olması münasebetiyle yapılacak Londra Konferansı'na katılacak heyetin TBMM'nin kararı olacağını ve davetin İtilaf Devletleri tarafından Ankara Hükümeti'ne yapılması gerektiğini ifade etmiştir.³⁷ Rusya'dan dönen Hariciye Vekili Bekir Sami Bey TBMM Reisi Mustafa Kemal ile İstanbul Hükümeti arasında geçen iletişimin içeriğinden ziyade, Mustafa Kemal'in de dediği gibi Ankara Hükümeti'nin Londra Konferansı'na katılması gerektiğinden bahsetmiştir. Bunun için İtilaf Devletleri'ne bir mektup göndermenin gerekliliğini, milletin mukadderatına dair meselelerde tek yetkili merciin TBMM olduğunu ifade etmiş ve Londra Konferansı'na kendilerinin direkt olarak davet edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Davet edilmese bile her halükarda bir delegenin seçilip gönderileceğini ifade etmiştir. Bekir Sami Bey sözlerini şu şekilde devam ettirmiştir:

“Bu memleketin mukadderatı hakkında Heyeti Celilenizden başka kimsenin söz söylemeğe hakkı olmadığını münasip ve fakat metin bir lisanla kendilerine tebliğ ettik. Doğrudan doğruya davet edilmekliğimizi tebliğ eyledik. Davetimiz kabul edilir, edilmez, bu, kendilerine râci bir meseledir. Yine Heyeti Vekileniz, aksi takdirde dahi, davet edilmediğimiz surette dahi, mutlak murahhaslarını göndermeğe karar vermiştir. Bizim murahhaslarımızı bu suretle göndermekteki maksadımız; Londra'da açılacak bir mahkemeden, mahkeme-i adalet varsa, ürkmediğimizi, korkmadığımızı âleme karşı ispat etmek içindir.”³⁸

Bekir Sami Bey'in, korkmadığımızı ve adalet arayışında olduğumuzu ısrar-

³⁷ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:7, B:139, 1. Celse, 29.1.1921, s. 411.

³⁸ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:8, B:142, 1. Celse, 1.2.1921, s. 39.

la vurgulamasının sebebi İtilaf Devletleri'nin yapmış olduğu gerçek dışı açıklamalardır. İtilaf Devletleri, İzmir ve çevresinde Yunan halkına zulmedildiğini, Türkiye'deki Ermeni halkına karşı katliam yapıldığını ısrarla dünya basınında dile getirmektedir. Bununla ilgili olarak İngiliz siyasi temsilcisi Londra'daki Hariciye Nezareti tarafından Hükümetimize bir tebliğde bulunmuş ve şu ifadelere yer vermiştir;

“Yunanlılar da dâhil olmak üzere İtilâf kuvvetlerine karşı başlamış olan harekâtı tatil ediniz, ikincisi Türkiye’de Ermenilere karşı icra edilmekte bulunan katliamdan sarfınazar ediniz.”³⁹

Avrupalı ve Amerikalı heyetlerin Türkiye’de yapmış oldukları seyahatler sonrasında yazdıkları raporlar, İtilaf Devletleri'nin yapmış olduğu beyanatların gerçek olmadığı ve bununla ilgili olarak Yunanlılara zulüm yapılmadığının, bunun tam tersi İzmir halkına Yunanlılar tarafından zulüm yapıldığının en büyük kanıtlarıdır. Bu raporlar tutanaklarda açık bir şekilde ifade edilmiştir:

“İzmir meselesini mahallinde tetkik eyliyen ve Anadolu’nun menatıkı muhtelifesinde tetkik ve tahlil için seyahatler yapan bütün Amerikalı ve Avrupalı zevat ve heya’t daima lehimizde efkâr ile meşbu olarak memleketlerine dönmüşlerdir. Bu zevat ve heyat Avrupa ve Amerika efkârı umumiyesini milletimiz aleyhine lâyuad vesait ile tesmim ve tahrik eyliyen propagandalara tamamen galebe çalamamışlarsa da mukarreratı katiyei sulhiyemizin tesbitini deruhde eden Sulh konferansı mehafilî için az çok bir ehemmiyetle nazarı dikkate alınmaya şayan bir cereyan tevlidine muvaffak olmuşlardı.”⁴⁰

Ankara Hükümeti’ni doğrulayan raporların yayınlanmasına müsaade etmedikleri ve gazeteler üzerinde sansür uyguladıkları bizzat Mustafa Kemal tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ve zaten pek mahdut ve basit Tılan vesaiti tekziyemizi, gazetelerimizi de kaatilâne bir sansüre tâbi tutarak hiçbir vasıta ile cihan medeniyetine karşı müdafaa-i hukuk etmemize müsaade eylemediler ve bu suretle hukuku beşerin esasatı mukaddesesinden bulunan Müdafaa-i nefis, hakkından da milletimizi külliyyen mahrum ederek efkâr ve temayülâtı cihani harap memleketimiz ve mazlum milletimiz aleyhinde yeniden pek müthiş ittihamat ile zehirlediler.”⁴¹

Ankara Hükümeti’nin bağımsızlık mücadelesini ve barış arzusunu tüm dünyaya ve özellikle İtilaf Devletleri’ne göstermek için hem Mustafa Kemal hem de Bekir Sami Bey her ne olursa olsun bu toplantıya Türkiye’nin tek temsilcisi olan Ankara Hükümeti’nin katılması gerektiğini tarihin altın sayfalarında bulacağımız haliyle şöyle dile getirmişlerdir:

³⁹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B:2, 3. Celse, 24.4.1920, s. 26.

⁴⁰ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B:2, 3. Celse, 24.4.1920, s. 27.

⁴¹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:1, B:2, 3. Celse, 24.4.1920, s. 27.

“Bir defa bütün cihanla sulh yapmak isteriz. Fakat sulh yapabilmek için şeraitimiz muayyendir. Onları tekrar ederiz. İkincisi, millet ve memleket nam ve hesabına yegâne müracaatgâh burasıdır, yani Meclisi Âlinizdir. Bu hakkı meşruu, bu hakkı milliyi, bu hakkı tabiiyi hiçbir sebep ve bahane ile ve hiçbir mütalâa ile, hiçbir şahsa ve hiçbir heyete terkedemeyiz.”⁴²

Tüm bu gelişmelerden sonra Londra’ya gönderilecek heyetin nasıl seçileceği, kimlerden oluşacağı, ne zaman gideceği, gidecek heyetin siyasi bir heyet mi yoksa temsil heyeti mi olacağı konusunda uzun tartışmalar olmuştur. Konuyla ilgili verilen önerilerin oya sunulmasından sonra Meclis üyelerinden oluşan bir heyet gönderilmesine ve özel olarak çağrı yapıldığı takdirde konferansa katılmasına çoğunlukla karar verilmiştir.⁴³

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey’in başkanlığındaki heyet 6 Şubat 1921’de Ankara’dan ayrılarak Antalya’ya, oradan bir İtalyan vapuru ile Brindi’ye ardından ise 7 Şubatta Roma’ya geçmiştir. Burada İtalya Hariciye Nazırı Kont Sforza ile görüşen Bekir Sami Bey ve arkadaşları Konferansa resmen çağrıldıklarının kendilerine tebliğ edilmesi üzerine ertesi gün Londra’ya hareket etmiştir.⁴⁴ Londra Konferansı’na gitmek üzere yola çıkan Heyetin Roma’da bulunduğu sırada İtilaf Devletleri’nden doğrudan davet mektubu almış⁴⁵ olması Ankara Hükümeti’nin resmen tanındığının göstergesidir. Londra Konferansı 21 Şubat 1921’de başlamıştır. Aynı gün Londra’ya varmış olan Ankara ve İstanbul heyetleri Konferansta hazır bulunmuştur. 23 Şubat oturumunda Osmanlı Delegeesi Sadrazam Tevfik Paşa, söz hakkını TBMM temsilcilerine bıraktığını ifade etmiştir, ancak Anlaşma Devletlerinin katı bir tutumla Sevr Antlaşması’nın hükümlerinde Türkiye lehine bir değişikliğe rıza göstermemeleri, Yunanistan Parlamentosu’nun 1 Martta bu doğrultuda bir karar alması, Konferansın, Anlaşma Devletlerinin bir oyalamasından ibaret olduğunu göstermiştir.⁴⁶ Konferans 12 Mart 1921’de sona ermiştir. 17 Mart 1921 tarihinde Hariciye Vekili Muhtar Bey TBMM’de yaptığı konuşmada Konferans hakkında bilgiler vermiştir. Muhtar Bey, Konferans’ta Yunan ve Trakya meselesi, Kürdistan ve Ermenistan sınırları, Duyunu Umumiye ve ekonomik bağımsızlık ve boğazlar konularının konuşulduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Bu konularla ilgili Türk Heyetine sorulan sorulara ise Misak-ı Milli Kararları dayanak noktası alınarak cevaplar verilmiştir. Konferanstan sonuç alınamamasına rağmen TBMM İtilaf Devletleri tarafından resmen tanınmış, Misakı Milli ilkeleri ve TBMM’nin mücade-

⁴² TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:7, B:139, 1. Celse, 29.1.1921, s. 411.

⁴³ Fahri Çoker, a.g.e., S. 610.

⁴⁴ Fahri Çoker, a.g.e., S. 610.

⁴⁵ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 1.Y.Y, Cilt No:8, B:158, 2. Celse, 27.2.1921, s. 482.

⁴⁶ Fahri Çoker, a.g.e., S. 611.

⁴⁷ A.k. S. 611.

lesi dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Sevr Antlaşması'nın kabul edilemeyeceği anlaşılmış, TBMM Konferansa katılmakla barış yanlısı olduğunu dünyaya bir kez daha göstermiştir.

5.4. Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

Savaş alanındaki başarılarından ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından sonra siyasi arenada da kazanımlar artmaya devam etmiştir. SSCB'ye bağlı Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile Türkiye arasında komşuluk ilişkilerini ve sınırları düzenlemek için 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalanmıştır. Kars Antlaşması, Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşması'nın hükümlerine dayanmaktadır. Ancak, Doğu sınırlarımız ile ilgili bütün sorunlar Moskova Antlaşması'nda çözülememişti.

Kars Antlaşması'nın maddeleri⁴⁸:

- Tarafların birbirine zorla anlaşma benimsetmemesi,
- Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın kapitülasyonların kaldırıldığını kabul etmesi,
- Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın Türkiye'nin tanımadığı bir anlaşmayı tanımaması,
- İstanbul'un güvenliği sağlandığı takdirde, Boğazların ticarete açılması,
- Nahçıvan bölgesine özerklik verilmesi,
- Batum'un Gürcistan'a geçtiğini kabulü,
- Taraflar arasında ticaret, gümrük, sağlık ve güvenlik konularında ortak tedbir alınması ve demiryolu ve telgraf hatları yapılması,
- Antlaşmaya taraf olan devletler, kendi topraklarında oturan karşı taraf yurttaşlarına iyi davranmasıdır.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey 24 Ekim 1921 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada TBMM ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 13 Ekim 1921'de yapılan Kars Antlaşması'na imza atan kişilere değinmiştir. Yusuf Kemal Bey konuşmasında şu noktalara değinmiştir:

“Milletlerin uhuvveti esasını ve akvamın kendi mukadderatını serbestçe tâyin etmek hakkını tanımakta müttehit ve aralarında daima münasebatı samimane ve menafii mütekabiliyeye müstenit revabıtı hakikiyei dostanenin caygir olduğunu görmek arzusu ile mütehassis bir taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti diğer taraftan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Şûraları Hükümeti Cumhuriyeleri Rusya Sosyalist Federatif Şûralar Hükümeti Cumhuriyesinin de iştirakiyle bir Muhadenet Muahedenamesi akdi için müzakerata iptidara karar vermişlerdir. Bu hususta Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Büyük Millet Meclisinde Edirne Milletvekili ve Şark Cephesi Ku-

⁴⁸ <http://www.ataturkdevrimleri.com/yazi-502-kars-antlasmasi.html>, 27.12.2013.

mandanı Kâzım Karabekir Paşa ve Büyük Millet Meclisi'nde Burdur Milletvekili Vekili sabık Nafia Müsteşarı Muhtar Bey ve Türkiye'nin Azerbaycan mümessili Memduh Şevket Beyler. Ermenistan Sosyalist Şûra Hükümeti Cumhuriyeti Hariciye Komiseri Eskinaz Muradyan ve Dahiliye Komiseri Bogos Makizyan, Azerbaycan Sosyalist Şûra Hükümeti Cumhuriyeti Devlet Murakabesi Halk Komiseri Bihmut Şah Tahtinska'yi, Gürcistan Sosyalist Şûra Hükümeti Cumhuriyeti Harbiye ve Bahriye Komiseri Şalvaylipava Ve Hariciye ve Maliye Komiseri Aleksandre Suvaylentze'yi, Rusya Sosyalist Federatif Şûralar Hükümeti Cumhuriyeti Litvanya Mümessili Jak Hatseki'yi, murahhas tâyin etmişlerdir. Murahhasini müşarünileyhimin usulüne muvafık görülen salâhiyetnamelerini badetteati mevaddî âtiyeyi tahtı karara almışlardır."⁴⁹

Kars Antlaşması'nın sonucu itibarıyla Sovyet Rusya'nın idaresindeki bu üç cumhuriyetle TBMM Hükümeti arasında hiçbir problem kalmamış, Moskova Antlaşması ile çözüme bağlanamayan konuların tamamı çözülmüş ve Doğu sınırımız Antlaşma ile kesin bir şekilde çizilmiştir. 16 Mart 1922 yılında Meclise sunulan Kars Antlaşması üç çekimser, on iki ret oyuna karşılık 172 oyla kabul edilip kanunlaşmıştır.⁵⁰

5.5. Ankara Anlaşması (20 Ekim 1921)

27 Şubat-12 Mart 1921 arası devam eden Londra Konferansı için Avrupa'da bulunan temsilci Bekir Sami Bey, 11 Mart 1921'de Paris'te Fransa Başbakanı Briand ile yaptığı görüşmede taraflar arasında bir anlaşma yapılması öngörülmüştür. Ancak anlaşmada yer alan bağımsızlık hususundaki hükümlerin muğlak olması nedeniyle anlaşma imzalanmamıştır. Anlaşma vesilesiyle başlayan Türkiye-Fransa yakınlaşması bir sonuç vermemiştir. Fransa, Haziran ayında Franklin Bouillon'u Ankara'ya özel temsilci olarak göndermiştir. Görüşmeler Ankara Hükümeti açısından olumlu bir havada ilerlerken, Yunan ordusunun ilerlemeye başlaması, Fransızların görüşmeleri askıya almasına neden olmuştur. Ancak Ankara Hükümeti'nin SSCB ile yakınlaşması, Sovyetlerden destek sözü alması Fransızları endişelendirmiştir. Franklin Bouillon ile yeniden başlayan görüşmeler sonunda varılan anlaşma taslağı, 12-15 Ekim arasında TBMM'nin gizli birleşiminde görüşülmüş ve 18 Ekimde, verilen önergeler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılması kaydıyla anlaşmanın imzalanması kabul edilmiştir.⁵¹ Ankara Anlaşması'nın önemli bazı maddeleri

⁴⁹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:13, B:99, 2. Celse, 24.10.1921, s. 259.

⁵⁰ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 3.Y.Y, Cilt No:18, B:9, 2. Celse, 16.3.1922, s. 258.

⁵¹ Gizli Celse Tutanakları: C.2-S.290:296,298:315,321:331,335:358,361-372; Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-23, TBMM Vakfı, 1994, 1. Cilt, 10. Bölüm, S. 602.

şunlardır⁵²:

1. Her iki tarafın Antlaşma'nın imzalanmasından sonra savaşa son vermesi,
2. Türk ve Fransız tutuklu ve savaş esirlerinin serbest bırakılması,
3. Antlaşma'nın imzalanmasını izleyen iki ay içinde sözü geçen hattın güneyine Fransız kuvvetleri ve kuzeyine Türk kuvvetlerinin çekilmesi,
4. Boşaltma ve işgalin her iki tarafça atanacak bir komisyonca saptanacak yöntemlerle gerçekleştirilmesi,
5. Her iki tarafın da boşaltılan bölgelerde tam bir genel af uygulaması,
6. TBMM Hükümeti'nin, Misak-ı Milli'de açıkça tanınan azınlıklar hukukunun çeşitli devletler arasındaki antlaşmalar ile aynı temelde uygulanacağını benimsemesi,
7. İskenderun ve Antakya bölgesi için Fransa'nın özel bir yönetim rejimi kurması, buradaki Türk halkına kültürlerini geliştirmek için her tür kolaylığın gösterilmesi ve Türkçenin resmi dil olarak kalması,
8. Osmanlı Hanedanı kurucusu Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah'ın Türk mezarı adı ile anılan mezarın bulunduğu Caber Kalesi'nin Türk Bayrağı altında, Türk askerleri gözetiminde, Türk mülkü olarak kalması.

Ankara Antlaşması ile Türkiye-Suriye arasındaki sınır belirlenmiş, Antakya-İskenderun bölgesi için özel bir yönetim biçimi kabul edilmiştir. Antlaşma'nın önemli özelliklerinden bir tanesi, I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden biri olan Fransa'nın İtilaf Devletlerinden ayrılarak TBMM Hükümeti'ni tanımış olmasıdır. Antlaşma 28 Ekim 1921'de Fransa tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiş olup Türkçe ve Fransızca metinleri yayımlanmıştır.⁵³

5.6. Diğer Antlaşmalar

Bekir Sami Bey'in istifasından sonra kısa bir dönem Hariciye Vekâleti Vekilliği yapan Heyeti Vekile Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa TBMM'ye sunduğu beyanatta dış siyaset ile ilgili konuşmasında şu noktalara değinmiştir.

“Siyaseti hariciyemizin Şarka ait olan kısmı Rus Sovyet Cumhuriyetiyle akdettiğimiz Muhadeetname ile şayanı memnuniyet bir inkişafa mazhar olmuştur. Dost kardeş Afganistan Hükümeti ile başlayan münasebatı siyasiyemizin takviyesi için de tarafımızdan heyeti Sefareti zam edilmek üzeredir. Rusya ve Afganistan ile akdolan muahedeler Heyeti Celilerine derdesti takdimdir. Komşu ve kardeş İran Hükümeti ile münasebet tesis ediyoruz. Fransa ve İtalya ile metalibi milliyemiz dairesinde yeniden akdi münasebata imkân bulunacağı memuldur.”⁵⁴

⁵² TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:14, B:103, 2. Celse, 1.11.1921, s.24-26.

⁵³ Fahri Çoker, a.g.e., S. 602.

⁵⁴ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:10, B:38, 3. Celse, 30.5.1921, s. 375.

Fevzi Paşa'nın açıklamalarından da anlaşılacağı gibi Doğu'daki ülkelerin büyük bir kısmı ile dostluk anlaşmalarının imzalandığı ve Batı ülkeleri ile de yeni anlaşmaların olacağı ifade edilmiştir.

5.6.1. Türkiye-Afganistan Arasında Dostluk Antlaşması

Afganistan'ın 1919'da bağımsızlığına kavuşmasından sonra Ağustos 1920 tarihinde TBMM'nin ilk büyükelçisi olan Abdurrahman Peşaveri Afganistan Büyükelçiliğine (Fevkalade Murahhas) atanmıştır.⁵⁵ Sovyet Rusya ile görüşmelerde bulunmak üzere Moskova'da bulunan Afganistan Olağanüstü Elçisi General Muhammed Veli Han ile TBMM Hükümeti adına İktisat Vekili Yusuf Kemal ve Maarif Vekili Rıza Nur Beyler tarafından 1 Mart 1921'de Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁶ Antlaşma ile Afganistan'a öğretmen subay gönderilmesi ve Afganların eğitimi hususunda yardımcı olunması karara bağlanmıştır. İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın 4 Temmuz 1921'de TBMM'ye verdiği önergede Afganistan Hükümeti ile imzalanan Antlaşma'nın TBMM tarafından onaylanmasını istemiştir.⁵⁷ Mecliste oylamaya sunulan ve oybirliği ile kabul edilen bu antlaşma 140 sayılı Kanunla onaylanmıştır.⁵⁸

5.6.2. Türkiye-Rusya Arasında Tutsak Değişimi Sözleşmesi

Rusya ile yapılan antlaşmanın yanında bir de esir değişimini konu alan bir antlaşma daha yapılmıştır. 21 Temmuz 1921 tarihinde TBMM'ye sunulan kanun tasarısı ve mazbatasında, 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Antlaşma'ya göre taraflar arasındaki savaş esirleri altı ay içerisinde serbest bırakılacaklardır.⁵⁹ Antlaşma 21 Temmuz 1921 tarihli ve 142 sayılı Kanunla kabul edilmiş ve onanmıştır.⁶⁰

5.6.3. Türkiye-Ukrayna Antlaşması

TBMM ardı ardına yaptığı sulh ve dostluk anlaşmalarına bir yenisini daha ekleyerek barıştan yana olduğunu dünyaya bir kere daha göstermiştir. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in 5 Ocak 1922'de Meclisi Ali huzurunda Ukrayna Hükümeti ile yapılan antlaşmanın ayrıntılarını anlatması herkesin tekrar gu-

⁵⁵ Mücahit Arslan, "Anadolu İşgal Altındayken Dönemem!", YEDİKITA Aylık Tarih ve Kültür Dergisi, Nisan 2014, Sayı: 68, s. 26.

⁵⁶ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:11, B:53, 1. Celse, 21.7.1921, s. 319.

⁵⁷ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:11, B:53, 1. Celse, 21.7.1921, s. 318.

⁵⁸ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:11, B:53, 1. Celse, 21.7.1921, s. 333.

⁵⁹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:11, B:53, 2. Celse, 21.7.1921, s. 333.

⁶⁰ Fahri Çoker, a.g.e., s. 601.

rurlanmasına vesile olmuştur. Anlaşma'yı TBMM adına Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Ukrayna Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti Hükümeti adına ise Ukrayna Şuraları Merkezi İcra Komitesi ve Ahali Komiserleri Meclisi Azasından Mösyö Fronze MİŞEL imzalamıştır.⁶¹ Anlaşma 16 Mart 1922 tarihinde müzakeredildikten sonra kullanılan 178 oydan 177 tanesinin olumlu oyunu alarak 206 sayılı Kanun ile ⁶² kabul edilmiş ve onanmıştır.⁶³

5.6.4. Türkiye-Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Antlaşma

TBMM yaptığı anlaşmalarla çevresinde ve bölgesinde barış tesis ederken aynı zamanda kalkınmaya yönelik ekonomik ve ticari sözleşmeler de yapmıştır. TBMM ticaret ve konsolosluk sözleşmeleri imzalamak üzere Tiflis'e gidecek heyetle beraber Nafia Vekili Feyzi Bey'i görevlendirmiştir.⁶⁴ 13 Ekim 1921'de Kars'ta imzalanan Antlaşma, 1920'de Rusya Şûraları Federatif Sosyalist Cumhuriyetleri içinde yer alan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile komşuluk, ekonomik, ticari ilişkileri ve sınırları düzenlemekte, 16 Mart 1921'de Rusya ile imzalanan Antlaşma'da belirtilen konulara benzer hükümleri kapsamaktadır.⁶⁵ TBMM, Tiflis'te Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Sovyet Rusya ile demiryolları, konsolosluk, karşılıklı yardımlaşma, posta ve telgraf anlaşmaları yaparak iktisaden de kalkınmayı ihmal etmemiştir. TBMM Hükümeti adına Doğu Cephesi Komutanı Edirne Milletvekili Kazım Karabekir Paşa, Burdur Milletvekili Veli Bey, Nafia Vekili Eski Müsteşarı Muhtar Bey ve Türkiye'nin Azerbaycan Temsilcisi Memduh Şevket Bey tarafından imzalanmış olan Antlaşma, 16 Mart 1922 tarihli ve 207 sayılı Kanun ile kabul edilip onanmıştır.⁶⁶

Yapılan antlaşmalardan da görüleceği üzere Türkiye Devleti komşularıyla ve diğer devletlerle olan ilişkilerinde elini güçlendirmiş, mücadelesini emin adımlarla sürdürmüş ve bağımsızlık yolunda ilerlemeye devam etmiştir.

5.7. Mudanya Ateşkes Antlaşması

Savaş alanında Yunan ordularının bozguna uğramasından sonra İtilaf Devletleri'nden çeşitli ateşkes notaları alınmıştır. Alınan notalara cevaben ne yazılması gerektiği Meclisteki hararetli tartışmalardan sonra belirlenmeye çalışıl-

⁶¹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 2.Y.Y, Cilt No:15, B:140, 1. Celse, 5.1.1922, s. 315.

⁶² Fahri Çoker, a.g.e., s. 602.

⁶³ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 3.Y.Y, Cilt No:18, B:9, 2. Celse, 16.3.1922, s. 247.

⁶⁴ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 3.Y.Y, Cilt No:24, B:138, 1. Celse, 15.11.1922, s. 505-506.

⁶⁵ Fahri Çoker, a.g.e., s. 601.

⁶⁶ A.k., S. 602.

mış, yazılan cevapta yapılacak ateşkesle birlikte işgal kuvvetlerinin Trakya topraklarından tahliye edilmesi istenmiş ve bu karar İtilaf Devletleri'ne gönderilmek üzere Hariciye Vekâletine gönderilmiştir. Anlaşma Devletlerine gönderilen bu notaya cevap verilmediği için savaş devam etmiştir. Bu arada başkomutanlık süresini uzatan kanun kabul edilerek savaş hazırlıkları hızlandırılmıştır. Devam eden savaş nihayet 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muhaberesi ile zaferle sonuçlanmış ve Anadolu, 9 Eylül'de Yunanlıların İzmir'den çıkarılmasıyla birlikte işgal ordularından tamamen temizlenmiştir. Ankara Hükümeti'nin savaş meydanlarındaki bu başarılarından sonra İtilaf Devletleri ateşkes yapılması için 23 Eylül 1922 tarihinde tekrar bir nota göndermiştir. Gönderilen notada Doğu Trakya'nın ve Boğazlar bölgesinin barış anlaşmasından sonra batılı devletler tarafından boşaltılacağı belirtilmiş, bunun yanında askeri hareketin durdurulması ve bir silah bırakışımı imzalanması önerilmiştir. Türk Hükümeti de bu güvence üzerine Eylül'de verdiği yanıtta, Doğu Trakya'nın Edirne ile birlikte Meriç'in batısına kadar boşaltılması koşulu ile Türk Kuvvetlerinin İstanbul ve Çanakkale doğrultusunda ilerlemeyeceğini ve 3 Ekim'de Mudanya'da görüşmelerin başlayabileceğini bildirmiştir.⁶⁷ Mudanya görüşmelerinde Türkiye'yi, Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa başkanlığında bir askeri kurul temsil etmiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya adına bu devletlerin İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanları ve yardımcıları katılmıştır. Görüşmelere Yunanistan adına General Mazarikis başkanlığında bir kurul iştirak etmiştir. Çetin tartışmalardan sonra Sözleşme İsmet (İnönü) Paşa ve Müttefik Devletler Temsilcilerince imzalanmıştır. Yunan Temsilcisi ise, yetkisi olmadığını bildirerek, Sözleşme'yi imzalamaktan kaçınmıştır. Ancak İngiliz Temsilcisi General Harrington'un, Sözleşme'nin Yunanistan'ın bu tutumuna karşın Müttefiklerce uygulanacağını açıklamasından üç gün sonra, İstanbul'daki Yunan Temsilcisi Sinopulos, yalnızca bir dilek ileri sürerek, Yunanistan'ın da Sözleşme'ye katıldığını Müttefikler aracılığı ile Ankara Hükümetine bildirmiştir. Mudanya Silah Bırakışımı Sözleşmesi, 14 Ekim gece yarısından başlayarak yürürlüğe girmiş, böylece Türk - Yunan savaşı da hukuki olarak son bulmuştur.⁶⁸ Sözleşme hükümlerine göre Yunan kuvvetlerinin Doğu Trakya'yı hemen boşaltmaya başlaması ve boşaltmanın on beş gün içinde tamamlanması öngörülmüştür. Boşaltılan yerler otuz gün içinde asayiş sağlayacak olan TBMM Hükümeti jandarma kuvvetlerine teslim edilecek, ancak bu kuvvetler 80.000'i aşmayacak, Trakya'nın yönetimi Türk memurlara verile-

⁶⁷ İsmail SOYSAL, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, I. Cilt (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983. (Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi- Sa. 38), s. 61-66.

⁶⁸ A. k., s. 61-66.

cekti.⁶⁹ Bu ve bunun gibi askeri önlemler Antlaşma maddelerinde yerini almış ve Türk tarafının lehine gelişmeler yaşanmıştır. Mudanya Ateşkesi, Büyük Zafetin sonucunda, ileride yapılacak barış antlaşmasının Türkiye lehine gelişmesini etkileyecek bir başarı olmuştur. Mondros ile Osmanlı Devleti tarihe karışırken Mudanya Ateşkesi ile yeni, diri bir Türk Devleti doğmuştur. Mustafa Kemal yaptığı akıllı hamleler neticesinde İngiltere'yi askeri anlamda yalnız bırakıp resmi olarak TBMM Hükümeti'ni tanımaya zorlamıştır. Ateşkes ile savaş yapılmadan Trakya ve Edirne alınmıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması, yapılan anlaşmalara bakıldığında hem Mondros'un hem de Sevr Antlaşması'nın hükümlerini ortadan kaldırmış ve bu Antlaşmaların yerini almıştır.

5.8. Lozan Barış Konferansı

Mudanya Barış Konferansı ile birlikte başarılar devam etmiş, Misakı Milli hedeflerine ulaşılmış ve TBMM İtilaf Devletleri'nin tamamı tarafından resmen tanınmıştır. TBMM Hükümeti bu vesileyle nihai barışın tesis edilmesi için Lozan'a katılacak devletlerle eşit şartlar altında katılma hakkına sahip olmuştur. Hariciye Vekâleti Vekili Dr. Rıza Nur Bey'in 28 Ekim 1922'de Mecliste yaptığı beyanatta ifade ettiği gibi İtilaf Devletleri, 27 Ekim 1922 tarihli notaları aracılığı ile TBMM Hükümeti'ni ve diğer devletleri barış konferansına davet etmişlerdir. Müttefikler bu notalarında, Doğu'daki savaşa son verecek barış konferansının 13 Kasım'da Lozan'da toplanmasını ve heyetlerin tam yetkiye sahip iki kişiden müteşekkil olmasını istemişlerdir.⁷⁰ İtilaf Devletleri'nin 27 Ekim 1922 tarihli notaları ile TBMM'yi konferansa çağırırken "Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ibaresini kullanması TBMM'nin bir kez daha resmi olarak tanındığının göstergesidir. İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti'ni davet etmesinin yanı sıra İstanbul Hükümeti'ni de çağırarak daha önce yaptığı gibi taraflar arasında ihtilaf çıkartarak isteklerini kabul ettirme çabası içerisine girmiştir. TBMM'nin 1 Kasım 1922'de Saltanatı kaldırmasıyla birlikte Lozan Konferansına sadece Ankara Hükümeti'nin katılımını sağlayacak adım atılmış, Ankara'nın tek yasal otorite olduğu hem içerde hem de dışarda anlaşılmış ve İtilaf Devletleri'nin planları akim bırakılmıştır.

Saltanatın kaldırılmasından sonra sıra Lozan Konferansı'na kimlerin katılacağı, heyete kimin başkanlık edeceği ve heyetin nasıl seçileceği konusuna gelmiştir. Heyetin belirlenmesindeki en temel husus; bağımsız yaşamak uğruna tarihte emsali görülmemiş fedakarlıklar gösteren Türk Milletinin Misak-ı Milli programı çerçevesinde belirlenmiş haklı davasını Konferans süresince hiçbir

⁶⁹ http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/mudanya_ateskes_antlasmasi, 31.12.2013.

⁷⁰ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 3.Y.Y, Cilt No:24, B:128, 1. Celse, 28.10.1922, s. 221.

taviz vermeden savunacak şahısların iş başına getirilmesi olmuştur.⁷¹ Mecliste heyete başkanlık edecek kişi ile ilgili yapılan tartışmalar saatlerce sürmüştür. Heyet başkanlığı için öne sürülen, diplomasi alanında tecrübeli birçok şahıs olmasına rağmen; Mustafa Kemal Paşa bu görev için, diplomatik alanda hiçbir tecrübesi olmamasına rağmen, Kurtuluş Savaşı boyunca cepheden cepheye mücadele verdiği ve Türk davasına olan inancından ve kendisine olan bağlılığından asla şüphe etmediği yakın dostu ve silah arkadaşı İsmet Paşa'yı seçmiş⁷² ve kendisine Maliye Bakanı ve Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Bey ve Sağlık Bakanı ve Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur'un delege olarak eşlik etmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine İkinci Grup'tan Hakkı Hami (Ulukan), Ziya Hurşit (Saltanat'ın kaldırılmasına tek karşı çıkan milletvekilidir.), Salahattin (Köseoğlu), Sırrı (Bellioğlu) ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey gibi ağır toplar, Heyet-i Vekile tarafından İsmet Bey'in 'Baş Murahhas' (Heyet Başkanı), Maliye Bakanı ve Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Bey ve Sağlık Bakanı ve Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur'un 'Murahhas' (delege) olarak seçilmesine itiraz etmişlerdir. Onlara göre, Lozan'a gidecek heyeti, doğrudan milli iradeyi temsil eden TBMM'nin seçmesi gerekmektedir. Ancak muhaliflerin bu yöndeki önerileri oturumu yöneten Dr. Adnan (Adıvar) tarafından görmezden gelinmiş ve Adnan Bey, Hükümetten gelen tezkereyi oya sunmuştur.⁷³ Tezkere 67 ret, 8 çekimser oya karşılık 121 oyla kabul edilmiştir. Daha sonra Heyet-i Vekile, heyete, danışman, uzman, basın danışmanı, mütercim ve sekreter olmak üzere 33 kişi daha eklemiştir.⁷⁴ Hükümet, Lozan'a gidecek heyete Misakı Milli Kararları dayanak noktası alınarak 14 maddelik bir talimname hazırlamış ve heyetten bu talimnamedeki hususlara dikkat etmelerini istemiştir. Misakı Milli doğrultusunda hazırlanan talimatnamede şunlar yer almıştır⁷⁵:

1. Doğu Sınırı: "Ermeni Yurdu" söz konusu olamaz, olursa görüşmeler kesilir.
2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek. Konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa hükümetten talimat alınacak.
3. Suriye sınırı: Bu sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve sınır şöyle olacaktır: Reis İbn Hani'den başlayarak Harim, Müslimiye, Meskene, sonra Fırat yolu, Der Zor, Çöl, nihayet Musul vilayeti güney sınırına ulaşacak.
4. Adalar: Duruma göre davranılacak. Kıyılarımıza pek yakın olan adalar ülkemize katılacak; şayet olmazsa Ankara'dan sorulacak.
5. Trakya Sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacak.
6. Batı Trakya: Misak-ı Milli sınırlarına erişilecek.

⁷¹ Mehmet Şah Özcan, Lozan Konferansı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Yansımaları, Eskişehir 2011, s. 11.

⁷² A. k. , Eskişehir 2011, s. 11.

⁷³ Ayşe Hür, "Mudanya'dan Lozan'a Giderken", Taraf Gazetesi, 26.07.2009.

⁷⁴ Heyet Listesi Ek'tedir.

⁷⁵ Ayşe Hür, a.g.m.

7. Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası: Yabancı bir askeri kuvvet kabul edilemez. Bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Ankara'ya bilgi verilecek.
8. Kapitülasyonlar: Kabul edilemez. Bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse, gereken yapılacak.
9. Azınlıklar: Esas mübadele olacak.
10. Osmanlı Borçları: Bizden ayrılan ülkelere paylaşılacak. Yunanistan'dan alınacak tamirat bedeline mahsup edilecek. Olmazsa 20 yıl ertelenecek. Düyun-ı Umumiye İdaresi kaldırılacak. Zorluk çıkarsa Ankara'ya sorulacak.
11. Ordu ve donanmaya sınırlama söz konusu olamaz.
12. Yabancı Kuruluşlar: Yasalarımıza uyacaklar.
13. Türkiye'den ayrılan ülkeler için Misak-ı Milli'nin ilgili maddeleri geçerli olacak.
14. İslam cemaat ve vakıflarının hakları eski anlaşmalara göre sağlanacaktır.”

Lozan Konferansı'na katılacak Heyet TBMM'den aldığı talimname ile beraber 8 Kasım 1922'de İstanbul'dan hareket etmiş ve 11 Kasım 1922 akşamı Lozan'a varmıştır. Lozan Konferansı 13 Kasım 1922'de başlaması gerekirken İngiltere'deki seçimler bahane edilerek gecikmeli olarak 22 Kasım 1922'de başlamıştır. Heyet Mudanya Anlaşması ile sağlamış olduğu başarıyı Lozan'da da devam ettirmek istemiş, fakat masanın karşı tarafında oturan devletler Mondros Anlaşması'nın paralelinde bir anlaşma yapmayı düşünmüşlerdir. Toplantıların başlamasından sonra taraflar arasında çetin görüşmeler ve tartışmalar yaşanmıştır. Birinci dönemdeki görüşmelerde TBMM tarafı, Fransa ile kapitülasyonlar ve imtiyazlar, İngiltere ile Musul ve Boğazlar, İtalya ile kapitülasyonlar, adalar ve kabotaj gibi konularda ihtilaf içine girmiştir. Ayrıca Yunanlılar da tamirat,⁷⁶ Trakya ve mübadele konularında problem çıkarmışlardır.⁷⁷ Maliye, kapitülasyonlar, Doğu Trakya (Karaağaç), Yunan tamiratu ve Musul konusunda 4 Şubat 1923'e kadar herhangi bir gelişme olmamış, görüşmeler çıkmaza girmiş ve heyetler dağılmak zorunda kalmışlardır. Türk Heyetinin yurda dönmesiyle birlikte Mecliste yoğun tartışmalar yaşanmış, görüşmeler sonunda TBMM, temsil heyetini ve yeni kurulan hükümeti desteklemiş, ileriki safhalarda uygulayacağı siyaseti desteklemiştir. Nihai barışın gerçekleşeceğine dair umudunu hiçbir zaman kaybetmeyen Türk Devleti, kesinti süresi boyunca bir takım hazırlıklar yapmış; barış görüşmelerinin yeniden başlaması halinde Türk tarafının daha güçlü bir şekilde müzakerelere iştirak etmesi için

⁷⁶ Yunan işgali sonucunda Türk topraklarında oluşan tahribatın tadil edilmesi için Türk tarafının Yunanistan'dan talep ettiği para.

⁷⁷ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 3.Y.Y, Cilt No:25, B:157, 1. Celse, 16.12.1922, s. 409-417.

bir takım teşebbüslerde bulunmuştur.⁷⁸ Bunlardan bir tanesi Amerikan Hükümeti'nin kontrolünde olan Ç-ci Vait Num Demiryolu İnşaat Şirketi ile Sivas ve Erzurum arasında yaklaşık üç bin kilometrelik bir demiryolu yapılması için yapılan anlaşmadır.⁷⁹ Ankara Hükümeti bu anlaşmayla İtilaf Devletleri'ne karşı ABD'yi devreye sokmaya çalışmıştır. İki aydan fazla süren ara dönemde bir takım isteklerden vazgeçerek görüşmelerin tekrar başlamasına yönelik karşılıklı gayretlerin olumlu sonuç vermesiyle Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te yeniden başlamıştır. Lozan Konferansı'nın bu dönemi de hararetli tartışmalarla geçmiştir; nihayet taraflar aralarında uzlaşma sağlamış ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Görüşülen konular ve alınan kararlar şöyle özetlenebilir;

- **Türkiye-Suriye Sınırı:** Fransızlarla imzalanan Ankara Anlaşması'na göre kabul edilmiştir.
- **Irak Sınırı:** Musul üzerinde anlaşma sağlanamadığı için, bu konu İngiltere ve Türkiye'nin kendi aralarında yapacağı görüşmelere bırakılmıştır.
- **Türk-Yunan Sınırı:** Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda belirlenen şekliyle kabul edilmiştir. Meriç Nehri'nin batısındaki Karaağaç istasyonu ve Bosnaköy, Yunanistan'ın Batı Anadolu'da yaptığı tahribata karşılık, savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verilmiştir.
- **Adalar:** Gökçeada ile Bozcaada özerk bir yönetime tabi tutulmak şartıyla Türkiye'de, diğer Ege Adaları İtalya'da kalmıştır. İtalya'nın Türk sınırına yakın adalarının silahsızlandırılması kararlaştırılmıştır. Sevr Antlaşması ile on iki Ada İtalya'ya diğer adalar Yunanistan'a bırakılmıştır. On iki Ada ve Rodos 1945 yılında Müttefiklerin eline geçmiş ve Nisan 1947'de resmen Yunanistan'a teslim edilmiştir.
- **Türkiye-İran Sınırı:** Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi Devleti arasında 17 Mayıs 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'na göre belirlenmiştir.
- **Kapitülasyonlar:** Tamamı kaldırılmıştır.
- **Azınlıklar:** Lozan Barış Antlaşması'nda Müslüman olmayanlar, azınlık olarak belirlenmiştir. Tüm azınlıklar Türk uyruklu kabul edilmiş ve hiçbir şekilde ayrıcalık tanınmayacağı belirtilmiştir. Antlaşma'nın 40. maddesinde şu hüküm yer almıştır:

“Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapma konularında eşit hakka sahip olacaklardır.”

⁷⁸ Mehmet Şah Özcan, a.g.e., s. 13.

⁷⁹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, D. 1, 4.Y.Y, Cilt No:28, B:20, 1. Celse, 8.4.1923, s. 437.

Batı Trakya'daki Türklerle, İstanbul'daki Rumlar dışında, Anadolu ve Doğu Trakya'daki Rumlar ile Yunanistan'daki Türk nüfusun mübadele edilmeleri kararlaştırılmıştır.

- **Savaş tazminatları:** İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı nedeniyle istedikleri savaş tazminatlarından vazgeçtiler. Sadece Yunanistan'a savaş tazminatı olarak Karaağaç bölgesi verilmiştir.
- **Osmanlı'nın borçları:** Osmanlı borçları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan devletler arasında paylaştırılmıştır. Türkiye'ye düşen bölümün taksitlendirme ile Fransız Frangı olarak ödenmesine karar verilmiştir. Düyun-u Umumiye de böylece tarihe karışmıştır.
- **Boğazlar:** Boğazlar, görüşmeler boyunca üzerinde en çok tartışılan konu olmuştur. Sonunda geçici bir çözüm getirilmiştir. Buna göre askeri olmayan gemi ve uçakların barış zamanında boğazlardan geçmesi öngörülmüştür. Boğazların her iki yakası askersizleştirilip, geçişi sağlamak amacıyla başkanı Türk olan uluslararası bir kurul oluşturulmuş ve bu düzenlemelerin Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında sürdürülmesine karar verilmiştir. Böylece Boğazlar bölgesine Türk askerlerinin girişi yasaklanmıştır. Bu hüküm, 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile değiştirilmiştir.
- **Yabancı okullar:** Yabancı okulların, Türkiye'nin koyacağı kanunlar doğrultusunda eğitimlerine devam etmesi kararlaştırılmıştır.
- **Patrikhaneler:** Ortodoks patrikhanesinin siyasi yetkilerinden arındırılmış bir şekilde İstanbul'da kalmasına izin verilmiştir.

24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Antlaşması, 11 Ağustos'ta faaliyete geçen II. TBMM tarafından, ancak 23 Ağustos 1923'te onaylanabilmiştir.⁸⁰ I. Dünya Savaşı'nı kapatan ve Sevr'in yerini alan Lozan Antlaşması, o dönemden bugüne kadar yürürlükte kalabilen tek barış antlaşmasıdır.⁸¹ TBMM Hükümeti, daha önce de ifade edildiği gibi yayınlamış olduğu bildiri-lerde bölgesinde barış içinde yaşayan ve bağımsız bir devlet olma isteğini defaten tekrarlamıştır. Bu amaç için hem savaş meydanlarında hem de siyasi arenada birçok başarı elde etmiştir. Gümrü Antlaşması ile başlayan diplomatik başarı serüveninde emin adımlarla ilerleme sağlanmıştır. Ateşkes anlaşmalarının yanı sıra barış konferansları yapılmış, birçok ülke ile dostluk ve esir değişimi anlaşmaları imzalanmıştır. Sonuç olarak TBMM Hükümeti amacı için çetin mücadeleler vermiş ve nihayetinde başarıya ulaşmıştır.

⁸⁰ Mehmet Şah Özcan, a.g.e., s. 13.

⁸¹ Mehmet Gönübol-Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 2, s. 3.

6. Dış Politikanın Parlamenter Denetimi

6.1. Yazılı ve Sözlü Sorular

TBMM olağanüstü yetkilere sahip, tek amacı ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal bağımsızlığını düşünen ve Meclis içinden çıkan bir hükümetin iş başında olduğu bir yapıya sahiptir. Bunun doğal sonucu olarak TBMM’de farklı düşüncelere sahip bazı üyeler olsa da memleketin içinde bulunduğu olağanüstü durum itibarıyla Meclis, denetim yetkisini her ne kadar farklı şekilde kullanmış olsa da genel itibarıyla dış politika konularında kullanmış ve öncelikli konu olan bağımsızlık hususunda çaba harcamıştır. Bu dönemde Dâhili Nizamname’de bulunan denetim araçlarından sadece üçünün kullanıldığı görülmektedir. Bunlar: yazılı, sözlü sorular ve istizah takrirleridir (gensoru). Aşağıdaki tablodan⁸² da görüleceği gibi Milli Mücadele döneminde yapılmış anlaşmalarla ilgili soruların sorulduğu, I. Yasama Dönemi için toplamda 115⁸³ sözlü sorunun sorulduğu fakat bunların sadece on altısının Hariciye Vekâletine sorulduğu görülmüştür. Hariciye Vekâleti, kendisine sorulan on altı sorunun on iki tanesine cevap vermiştir.

Hariciye Vekâletine yöneltilen sözlü sorular aşağıdaki gibidir:

- Trabzon Milletvekili Hüsrev Beyin, Bolşeviklerin Londra’da bulunan murahhası Kresin’in Moskova’ya avdeti hakkında Moskova’dan malûmat istenip istenmediğine dair
- Erzurum Milletvekili Salih Efendinin, Moskova’ya giden heyeti sefaret hakkında
- İzmit Milletvekili Sırrı Bey’in Anadolu için yapılan Pontus propagandası hakkında suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı
- Edirne Milletvekili Şeref Beyin, on bir maddelik harici mesail hakkındaki suali
- İzmit Milletvekili Sırrı Beyin, Söke’nin İtalyanlar tarafından tahliyesine dair suali
- Kars Milletvekili Fahreddin Beyin, Kars Konferansı mukarreratına dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı
- Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Beyin, Cami Beyin Meclise iltihak etmemesi sebebine dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı
- Edirne Milletvekili Faik ve Kars Milletvekili Cavid Beylerin, Nihad Reşad Beyin, İngiltere Parlâmentosunda encümenlerden birindeki beyanatına dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı.
- Burdur Milletvekili İsmail Subhi Beyin, Tiflis’te bulunan heyete dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı
- Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Beyin, memaliki müstahlasla işgal altında iken düşmanla teşriki mesai edenler hakkında İtilâf Devletleri mümessilleri tarafın-

⁸² 1. Dönem Tutanak Dergisi, <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanakdergisi>.

⁸³ 1. Dönem Tutanak Dergisi, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc.

dan verilen notanın neden kabul olunduğuna dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı

- Cebelibereket Milletvekili İhsan Beyin, memaliki müstahlasla düşman işgali altında iken irtikâb ettikleri cinayetler dolayısıyla tecziyeleri lâzım gelenler hakkında İtilâf Devletleri mümessilleri tarafından Hükümete verilen nota hakkında suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı
- Gelibolu Milletvekili Celâl Nuri Beyin, Rumeli’de Girit ve Cezairi Bahri Sefid’de ahali İslâmiyeye karşı ika edilen kital ve sui muameleden Hükümetin haberdar olup olmadığına dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı
- Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfid Beyin, Mudanya Mukavelei Askeriyesinin bir tehdit altında imza edildiğinden bahseden Loyd Corc’un beyanâtı hakkında suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı
- İzmit Milletvekili Sırrı Beyin, ahvali siyasiyeye dair suali ve Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Beyin şifahi cevabı⁸⁴

Yazılı sorular kısmında ise toplamda cevaplandırılması istemiyle Meclis Başkanlığına sunulan 511⁸⁵ sorudan elli altı soru Hariciye Vekâletine sorulmuştur. Yazılı sorular bu sorular da sözlü sorular gibi Milli Mücadele döneminde bağımsızlık için yapılan anlaşmalar ve bu anlaşmaları yapacak delegasyonlarla ilgili sorulardır. Hariciye Vekâletine yazılı sorular elli altı sorunun on dokuzu cevaplandırılmıştır. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere Hariciye Vekâletine soruların hem yazılı hem de sözlü soruların yüzde kırk üçü cevaplandırılmıştır.

6.2. İstizah Takrirleri (Gensoru)

Bu dönemde sadece üç adet gensoru önergesi verilmiş ve bunlardan sadece bir tanesi işleme alınıp cevaplandırılmıştır. Erzurum Milletvekili İsmail Bey’in takrirî görüşmeye alınmış, çeşitli müzakereler yapıldıktan sonra Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey’in sunduğu yeterlik önergesi kabul edilerek, güvenoyuna başvurulmadan görüşmeler sonlandırılmıştır.⁸⁶

Meclis Başkanlığına sunulan gensoru önergeleri aşağıdaki gibidir:

- Erzurum Milletvekili İsmail Beyle rüfekâsının, Ermenistan Sulh şeraiti hakkında istizah takrirî ve Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin cevabı
- Erzurum Milletvekili Celâlettin Arif Beyle iki arkadaşının, Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin beyanâtının mehafili ecnebiyece suitefehhüme meydan vereceğine dair Hariciye Vekâletinden istizah takrirî
- Ağrı (Bayezid) Milletvekili Şevket Beyle rüfekâsının, Refet Paşanın beyanât ve

⁸⁴ 1. Dönem Tutanak Dergisi, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc.

⁸⁵ 1. Dönem Tutanak Dergisi, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc.

⁸⁶ Mümtaz Soysal, Dış Politika ve Parlamento, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No 183-165, s. 83.

salâhiyeti hakkında Hariciye Vekâletinden istizah takriri⁸⁷

7. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış İlişkileri

İşgal kuvvetlerinin memleketin her tarafına yayılmasıyla birlikte 1918'den sonra iç ve dış politika artık birbirine karışmıştır.⁸⁸ Daha önce de değindiğimiz gibi olağanüstü bir dönemde açılan TBMM, tek amacı olan bağımsızlık için mücadele vermiştir. Bu dönemde TBMM Başkanı'nın askeri kimliği daha çok ön plana çıkmış, faaliyetleri bu doğrultuda savaş endeksli olmuş ve bu dönemde yurtdışı seyahati saptanmamıştır. Bu dönemde Kurucu Meclis özelliği taşıyan TBMM'de parlamenter asamble delegasyonları, parlamentolar arası dostluk grubu gibi uluslararası özellik taşıyan komisyonlar tespit edilmemiştir. I. TBMM'de komisyon bazında gidip gelen heyetler olmasa da anlaşmaların imzalanması ve ilişkilerin gelişmesi için İcra Vekilleri Heyeti'nin belirlediği isimler çeşitli ülkelere gitmiş ve anlaşmalar imzalamışlardır. Bu dönemde Meclis ve Hükümet ayrı erkler olmadığı, Meclis Hükümeti sistemi uygulandığı için yukarıda zikredilen anlaşmaların tamamı Meclisin dış ilişkiler faaliyeti olarak değerlendirilebilir.

8. Sonuç

Kurulduğu andan itibaren TBMM'nin dış ilişkiler konularından uzak durma ihtimali yoktu. Yapılan her faaliyet, atılan her adım aslında TBMM'nin dış ilişkilerini ilgilendirmekteydi. 1918'den sonra iç ilişkiler ve dış ilişkiler kavramları birbirine geçmiş, tek amaç olan bağımsızlık için mücadele edilmiştir. TBMM'nin karşısında yalnızca bir ülke değil, içeride çeteler ve İstanbul Hükümeti, dışarıda ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma topraklardan pay almaya çalışan İtilaf Devletleri vardı.

30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ile Osmanlı toprakları işgale açık hale gelmiştir. İtilaf Devletleri Mondros Anlaşması'nın 7. maddesine dayanarak yurdun birçok bölümünü işgal etmeye başlamıştır. Yapılan bu işgale karşı Anadolu'da ayaklanmalar başlamış ve çeşitli örgütlenmelere gidilmiştir. Kuva-i Milliye birlikleri kurularak vatanın kurtuluşu için İtilaf Devletleri ile mücadele edilmiştir. İstanbul'da toplanan Mebusan Meclisinin, Misak-ı Milli Kararlarını kabul etmesi üzerine 16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş ve milletvekilleri sürgüne gönderilmiştir. Buna mukabil 23 Nisan 1920'de Ankara'da, Mustafa Kemal'in gayretleriyle yurdun her bölgesinden

⁸⁷ I. Dönem Tutanak Dergisi, <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanakdergisi>.

⁸⁸ Mümtaz Soysal, a.g.e., s. 81.

seçilmiş vekillerden oluşan TBMM açılmıştır. Tek amacı ülkenin bütünlüğü ve bağımsızlığı olan bu Meclis yasama, yürütme ve yargı erklerini kendinde toplayarak meclis hükümeti sistemini benimseyen kurucu bir meclis olmuştur. Olağanüstü dönemde kurulan kurucu mecliste farklı görüşten insanların olmasına rağmen tek hedef olan ülkenin bağımsızlığı noktasında herkes kilitlenmiş ve bu amaç için çalışılmıştır.

TBMM, 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti'ne imzalatılan Sevr Antlaşması'nı tanımamış, İstanbul Hükümeti'nin yapacağı tüm anlaşmaların topyekün olarak reddine karar vermiş, bununla ilgili bir kanun çıkararak Anadolu halkının tek temsilcisinin Ankara Hükümeti olduğunu ilan etmiştir. İtilaf Devletleri'nin kışkırtmalarıyla Doğu'da başlayan Ermeni işgallerine karşı askeri başarılar elde edilmiş ve nihayetinde 3 Aralık 1920'de TBMM siyasi arenada ilk başarısını Ermenilere karşı kazanmıştır. Siyasi alanda alınan ilk başarı olmasına rağmen, Rusya ile yapılan Moskova Antlaşması Gümrü Antlaşması'nın hükümlerini geçersiz kılmıştır. Ankara Hükümeti'nin hem askeri hem de siyasi alanda başarılar elde etmesi, Sovyet Rusya'nın güçlenmesi ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Rusya ile yakınlaşması nedeniyle İtilaf Devletleri Londra'da bir konferans yapılması için çağrı yapmış ve konferansa Ankara Hükümeti'ni davet etmiştir. Yapılan bu davet İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükümeti'ni resmen tanıdığının göstergesi olmuştur. TBMM'nin siyasi başarılarının devamı gelirken İnönü Savaşları kazanılmış, Sakarya zaferi elde edilmiş, Sovyet Rusya hakimiyeti altında olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile Kars Antlaşması imzalanmıştır. Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşmasıyla birlikte İtilaf Devletleri arasında ihtilaf başlamış ve Ankara Hükümeti gittikçe güçlenmeye başlamıştır. Bunun üzerine İtilaf Devletleri daha önce de yaptığı gibi tekrar ateşkes çağrısı yapmış ve bu çağrı Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan görüşmeler 11 Ekim 1922'de uzlaşma ile sonuçlanmıştır. Alınan bu önemli sonuçlardan sonra savaş durumunu bitirmek ve bağımsız bir devlet olarak yaşamak isteyen Ankara Hükümeti Lozan Barış Konferansına katılmış ve önemli sonuçlar elde etmiştir. Sonuç olarak TBMM, Mebusan Meclisi'nin almış olduğu Misakı Milli Kararlarındaki sınırlara büyük oranda erişmiş, girmiş olduğu bağımsızlık mücadelesinden başarıyla çıkmış ve Türkiye bağımsız bir devlet olarak dünya ülkeleri içinde yerini almıştır.

Bağımsızlık mücadelesi sürecinde TBMM'nin dış politika denetimi olağan denetim yolları olan sözlü/yazılı soru önermeleri ve gensoru marifetiyle yapılmıştır. Bunlar arasından en sık kullanılan denetim aracı soru önermesi olmuştur. I. Yasama döneminde 72'si Hariciye Vekâleti olmak üzere toplam 626 (sözlü ve yazılı) soru sorulmuştur. Hariciye Vekâleti dış politika hususunda soruların 31 tanesini cevaplamıştır. Yine dış politika konularında Meclis

Başkanlığına sunulan üç gensoru önergesinin yalnız bir tanesi gündeme alınıp görüşülmüştür. Dış politika konuları Meclis oturumlarında çok defa konuşulmuş ve hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Ancak denetleme yollarını düzene koyacak ve tam işletecek bir parti düzeni olmadığı için denetim yetkisi tam anlamıyla kullanılamamıştır. Kurucu Meclis özelliğini taşıyan TBMM’de parlamenter asamble grupları, parlamentolar arası dostluk grubu gibi uluslararası nitelik taşıyan komisyonlar tespit edilememiş fakat uluslararası anlaşmaların imzalanması için TBMM içinden heyetler seçilerek dış temaslara gönderilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Rıdvan; TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008
- ARSLAN, Mücahit; “Anadolu İşgal Altındayken Dönemem!” , YEDİKITA Aylık Tarih ve Kültür Dergisi, Nisan 2014, Sayı: 68
- ATATÜRK, Kemal; Nutuk 1919 – 1927, (Hazırlayan Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991
- ÇOKER, Fahri; Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-23, TBMM Vakfı, 1994, 1. Cilt, 10. Bölüm
- HÜR, Ayşe; “Mudanya’dan Lozan’a Giderken”, Taraf Gazetesi, 26.07.2009
- ORAN, Baskın; Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt-1 1919-1980, İstanbul, 2001
- ÖZCAN, Mehmet Şah; Lozan Konferansı’nın Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Yansımaları, Eskişehir 2011
- SABANCI Üniversitesi, Birinci Meclis, Editör: Doç. Dr. Cemil Koçak, 1998
- SOYSAL, İsmail; Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları C. 1, TTK Yayını, Ankara, 1989
- SOYSAL, İsmail; Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları, I. Cilt (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu,1983. (Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi- Sa. 38)
- SOYSAL, Mümtaz; Dış Politika ve Parlamento, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No 183-165
- ŞEKERKIRAN, Selami; Türk-Sovyet Sınırı, Ankara, 2008
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 1. Dönem, 1. Yasama Yılı
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 1. Dönem, 2. Yasama Yılı
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 1. Dönem, 3. Yasama Yılı
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 1. Dönem, 4. Yasama Yılı
- Türkçe Blog Portal, <http://www.asaskan.net/2011/01/i-tbmmnin-hukumet-uyeleri-ilk-uyeleri-ve-meslekleri-egitim-durumlari-semali.html>
- <http://www.ataturkdevrimleri.com/yazi-502-kars-antlasmasi.html>
- http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/mudanya_ateskes_antlasmasi
1. Dönem Tutanak Dergisi, <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanakdergisi>

EKLER

EK-1 Uluslararası Anlaşmaları Onaylama Kanunları

EK-2 TBMM’nin Dış İlişkiler ile İlgili Kararları

EK-3 TBMM’nin Dış İlişkiler ile İlgili Tezkereleri

EK-4 Nota

EK-5 Lozan Barış Antlaşmasına Giden Heyet Listesi

EK-1 Uluslararası Anlaşmaları Onaylama Kanunları

1. Türkiye-Afganistan Muahednamesi Hakkında Kanun
2. Türkiye-Rusya Muahednamesi Hakkında Kanun
3. Türkiye ile Rusya Beyninde Münakit Üsera Mukavelenamesi Hakkında Kanun
4. Türkiye-Ukrayna Muhadenet ve Uhuvvet Ahitnamesi Hakkında Kanun

5. Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Muahednamesi Hakkında Kanun

EK-2 TBMM'nin Dış İlişkiler ile İlgili Kararları

(Bu kararlar tutanaklardan yazıldığı şekilde alınmıştır.)

Karar No: 38, Azerbaycan Hükümeti Hakkında

Azerbaycan Hükümetine yeni teşekkülünden dolayı tebrik yazılmasına karar verildi (Cilt:3-Sayfa:368). 19 Ağustos 1336

Karar No: 184, Piyer Loti'ye Dair

Müsyü Piyerloti'ye Türk milletinin selâm ve şükranının ve Meclisi Âli namına mamulâtı mahalliyeden münasip bir hediyenin irsaline karar verildi. (Cilt: 14 - Sayfa:8) 1 Teşrinisani 1337

Karar No: 195, Düveli muhtelifi tarafından İstanbul'da askerî mahakim küşadının protestosu hakkında

Düveli mutelifi tarafından İstanbul'da askerî mahakimi küşadının protesto edilmesi karargir oldu (Cilt: 14 - Sayfa: 325). 26 Teşrinisani 1337

Karar No: 206, Fraunze'den vürüdeden hitabeye beyanı teşekküre dair

Ukranya orduları başkumandanı Müsyü Fraunze'den vürüt eden hitabeye cevaben Ukranya kongre reisine ve Rusya Şûralar ve müttefik Devletler kongresi reisine beyanı teşekküre karar verildi (Cilt: 15 - Sayfa: 150). 20 Kânunuevvel 1337

Karar No: 214, Claude Farrere'e beyanı teşekkür edilmesi hakkında

Mösyö Claude Farrere'e yazdıkları makaleden dolayı beyanı teşekkür edilmesine karar verildi (Cilt: 16 - Sayfa: 81). 21 Kânunusani 1338

Karar No: 226, Düşmanın ika ettiği mezalimin protesto edilmesine dair

İşgal edilen mahallerde düşmanın ika ettiği mezalimin tekrar protesto edilmesine karar verildi (Cilt: 16 - Sayfa: 189). 4 Şubat 1338

Karar No: 231, Afgan Emîrine teşekkürname yazılması hakkında

Afgan E miri Hazretlerine irsal buyurdukları tahrirata mukabeleten teşekkürname yazılmasına karar verildi (Cilt: 16 - sayfa: 211). 16 Şubat 1338

Karar No: 246, Cevabi nota hakkında

İngiltere, Fransa ve İtalya Hariciye Nazırları tarafından vâki olan mütareke teklifine karşı Heyeti Vekile tarafından tanzim edilen cevabi nota aynen kabul edildi (Cilt: 18 - Sayfa: 534). 4 Nisan 1338

Karar No: 250, Cevabi nota müsveddesi hakkında

İtilâf Devletlerinin 15 Nisan 1922 tarih Ü notasına cevaben Heyeti Vekilece tanzim edilen nota müsveddesinin Hariciye encümenince yapılan tadilât veçhile kabulü karargir oldu (Cilt: 19 - Sayfa: 369). 22 Nisan 1338

Karar No: 256, İzmir'in senei devriyei işgali münasebetiyle miting heyetince ittihaz olunan mukarrerat hakkında

İzmir'in sene-i devriyei işgali münasebetiyle miting heyeti tarafından ittihaz ve iblâğ edilen mukarrer atın Heyeti Vekileye tevdiine karar verildi (Cilt: 20 - Sayfa: 49). 15 Mayıs 1338

Karar No: 258, Yunanlılar tarafından icra olunan mezalim hakkında

Yunanlılar tarafından icra edilen mezalimin Büyük Millet Meclisi tarafından bütün dünya mecalisi milliyesine iblâğına karar verildi (Cilt: 20 - Sayfa: 124). 21 Haziran 1338

Karar No: 306, Sulh Konferansına murahhas izamı meselesi hakkında İstanbul Hükümetince yazılan telgrafnameye dair

Sulh konferansına murahhas izamı meselesine dair İstanbul Hükümetinden yazılan telgrafname üzerine cereyan eden müzakerat neticesinde bu telgrafi yazanlarla mensup olduğu heyetin ve padişahın haklarında muamelei kanuniye yapılmasına karar verildi (Cilt: 24 - Sayfa: 308). 30 Teşrinievvel 1338

Karar No: 307, Osmanlı İmparatorluğunun inkıraz bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül ettiğine dair

Osmanlı İmparatorluğunun münkariz olduğuna ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül ettiğine ve yeni Türkiye Hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu millî dahilinde yeni vârisi olduğuna ve Teşkilâtı esasiye kanuniyle hukuku hükümrani milletin nefesine verildiğinden İstanbul'daki Padişahlığın madum ve tarihe müntakil bulunduğuna ve İstanbul'da meşru bir Hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarının Büyük Millet Meclisine ait ve binaenaleyh oraların umu m idaresinin de Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi edilmesine ve Türk Hükümetinin hakkı meşruu olan Makamı hilâfeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi (Cilt: 24 - Sayfa: 311). 30 Teşrinievvel 1338

Karar No: 317, Garbî Trakya mezaliminin protestosu hakkında

Garbi Trakya'da cereyan etmekte olan mezalimin protesto edilmesinin heyeti murahhasaya tebliğine karar verildi (Cilt: 25 - Sayfa: 291). 9 Kânunuevvel 1338

EK-3 TBMM'nin Dış İlişkiler ile İlgili Tezkereleri

- Düveli İtilâfiye tarafından yapılan mezalimin protesto edilmesine dair Karahisarı Sahib Milletvekili Mehmed Şükrü Bey tarafından verilmiş olan takrime cevap (1. Dönem Cilt: 2 Birleşim:22 Sayfa:61)
 - Hariciye Vekâleti umurunun Fevzi Paşa tarafından muvakkaten ifa kılınacağına dair (1. Dönem Cilt:10 Birleşim:33 Sayfa:288-289)
 - İstanbul Milletvekili Ferid Beyin Türkiye'nin Paris Mümessilliğine tâyin edildiğine dair (1. Dönem Cilt: 14 Birleşim:103 Sayfa:12)
 - İstanbul Milletvekili Muhtar Beyin Tiflis Mümessilliğine tâyin edildiğine dair (1. Dönem Cilt:14 Birleşim:103 Sayfa:12-15)
 - Rusya Şûralar Cumhuriyeti Ankara Mümessili Mösyö Aralof'dan Meclise ve milletvekillerine hitaben yazılmış olan tezkere ve mektubun takdim edildiğine dair (1. Dönem Cilt:17 Birleşim:162 Sayfa:55-58)
 - Ukrayna Muahednamesinin teatisi için, Harkof'a gidecek heyet hakkında (1. Dönem Cilt:18 Birleşim:10 Sayfa:265-270)
 - Paris Mümessili Ferid Beyden, Mösyö Piyer Loti'ye vâkı olan ziyareti havi alman tahrirat suretinin gönderildiğine dair (1. Dönem Cilt: 19 Birleşim:27 Sayfa:146)
 - Gürcistan'la münakit yaylak ve kışlak mukavelenamelerinin gönderildiğine ve bunların tatbikine şimdiden mezuniyet itasına dair (1. Dönem Cilt:20 Birleşim:46 Sayfa:116-118)
 - Yunan mezaliminin protestosu hakkındaki Meclis Kararının icabeden yerlere tebliğ olduğuna dair (1. Dönem Cilt:21 Birleşim:71 Sayfa:346)
- Türkiye ile Rusya arasında bir ticaret muahedesinin akdi için bir komisyon teşkil

- edileceğine dair (1. Dönem Cilt:22 Birleşim:97 Sayfa:511)
- Sulh konferansına izam edilecek olan milletvekilleri meyanından intihabedilmiş bulunan zevat hakkında (1. Dönem Cilt:24 Birleşim:132 Sayfa:334-340,378-380,382-386)
 - Türk-Rus Ticaret ve Konsolosluk muahedeleri akdine memur Heyete Nafia Vekili Feyzi Beyin tâyin edildiğine dair (1. Dönem Cilt:24 Birleşim:137 Sayfa:472-473)
 - Türkiye-Afganistan Dostluk Muahedenamesinin imza merasimine dair Türkiye Paris Mümessillliğinden mevut telgraf hakkında (1. Dönem Cilt:24 Birleşim:138 Sayfa:507-508)
 - Hâkimiyeti Milliye Bayramı münasebetiyle Rusya Hariciye Komiseri Çiçeri'inden mevut tebriknamenin takdim olunduğuna dair (1. Dönem Cilt:24 Birleşim:138 Sayfa:507)
 - Ukrayna Hariciye Komiserliğinin tebriknamesinin takdim kılındığına dair (1. Dönem Cilt:25 Birleşim:142 Sayfa:25-26)
 - Türkiye Afganistan Muahedenamesinin Afganistan Emîri tarafından tasdik olunduğuna dair (1. Dönem Cilt:25 Birleşim:146 Sayfa:94)
 - Tiflis'te münakit Posta Mukavelenemesinin şimdiden temini meriyetine dair (1. Dönem Cilt:25 Birleşim:146 Sayfa:92)
 - Hindistan'da (Amritsar) beldesindeki Encümeni İslâmın Halife Abdülmecid Hazretlerine biy'at ettiklerine dair (1. Dönem Cilt:26 Birleşim:173 Sayfa:315)
 - İnönü muzaferiyetinin sene-i devriyesi münasebetiyle Rus Sefaretinden gönderilen tebrikname hakkında (1. Dönem Cilt:26 Birleşim: 174 Sayfa:358)
 - Rusya'da bırakılıp Buhara ve Hıyve Hükümetlerinde ifayı hizmet eden zâbitanın muhassasatına dair (1. Dönem Cilt:28 Birleşim:8 Sayfa:91)

EK-4 Nota

- Mütareke teklifine karşı Hariciye Vekâletince ihzar edilen cevabi nota (1. Dönem Cilt:18 Birleşim:20 Sayfa:518-523)

EK-5 Lozan Barış Antlaşmasına Giden Heyet Listesi

Lozan konferansına katılan Türk delege kurulu

Delegeler

- İsmet Paşa (İnönü): Dışişleri Bakanı, Delegasyon Başkanı
- Dr. Rıza Nur Bey: Sağlık Bakanı
- Hasan Bey (Saka): Eski Maliye Bakanı

Danışmanlar

- Münir Bey (Erteğün): Dışişleri Bakanlığı Hukuk danışmanı
- Muhtar Bey (Çilli): Eski Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı
- Veli Bey (Saltıkgil): Burdur milletvekili
- Zülfü Bey (Tigrel): Diyarbakır milletvekili
- Zekai Bey (Apaydın): Adana milletvekili
- Celâl Bey (Bayar): Eski Ekonomi Bakanı ve İzmir milletvekili
- Şefik Bey (Başman): Maliye Denetleme Kurulu Başkanı
- Semiyettin Bey (Başak): İstanbul Evkaf Hukuk Danışmanı
- Şevket Bey (Doğruker): Yarbay, Milli Savunma Bakanlığı Deniz Dairesi Müdürü

- Tefrik Bey (Bıyıköğlü): Kurmay Yarbay
- Tahir Bey (Taner): Adliye Bakanlığı Müsteşarı
- Nusret Bey (Metya): Dışişleri Bakanlığı İkinci Hukuk Danışmanı
- Yusuf Hikmet Bey (Bayur): Dışişleri Bakanlığı Siyasî İşler Müdürü
- Zühtü Bey (İnhan): Üniversite öğretim üyesi
- Fuat Bey (Ağralı): Maliye Bakanlığı Hesap İşleri Genel Müdürü
- Mustafa Şeref Bey (Özkan): Dışişleri Bakanlığı Müşaviri
- Şükrü Bey (Kaya): Mülkiye Müfettişi
- Hamit Bey (Hasancan): Kızılay İkinci Başkanı
- Cavit Bey: Eski Maliye Bakanı
- Haim Nahum: Türkiye Musevileri Hahambaşı, Yüksek Mühendis Mektebi (İTÜ) Fransızca öğretmeni
- Baha Bey: Adliye Bakanlığı Mezhep İşleri Müdürü

Basın Danışmanları

- Ruşen Eşref (Ünaydın): Yazar
- Yahya Kemal Bey (Beyatlı): Üniversite öğretim üyesi

Genel Sekreter ve Danışman

- Reşit Saffet Bey (Atabinen): Devlet Şurası Azası

Tercüman

- Hüseyin Bey (Pektaş): Robert Koleji İkinci Müdürü

Sekreterler

- Ali Bey (Türkgeldi): Dışişleri Bakanlığında görevli
- Mehmet Ali Bey (Balın): Dışişleri Bakanlığında görevli
- Cevat Bey (Açıklalın): Dışişleri Bakanlığında görevli
- Celâl Hazım Bey (Arar): Dışişleri Bakanlığında görevli
- Saffet Bey (Sav): Kızılay Genel Müdürlüğünde görevli
- Süleyman Saip Bey (Kıran): Dışişleri Bakanlığında görevli
- Rıfat Bey: Dışişleri Bakanlığının eski memuru
- Dr. Nihat Reşet Bey (Belger): Paris basın temsilcisi

İsmet Paşa'nın yaverleri

- Atıf Bey (Esenbel): Süvari Binbaşı
- Sabri Bey (Artuç): Süvari Binbaşı